

UNIVERZITET U SARAJEVU

EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

FINANCIJSKA PISMENOST U BOSNI I HERCEGOVINI

Student: Ivana Turić

Sarajevo, lipanj 2023. godine

UNIVERZITET U SARAJEVU

EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

FINANCIJSKA PISMENOST U BOSNI I HERCEGOVINI

Ime i prezime: Ivana Turić

Broj indexa: 2757-64914

Mentor: prof. dr. Muamer Halilbašić

Naziv programskog studija: II ciklus master studija

Smjer: Makrofinansijski menadžment

Sarajevo, lipanj 2023. godine

U skladu sa članom 54. Pravila studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Ivana Turić, studentica drugog (II) ciklusa studija, broj index-a 2757-64914 na programu Ekonomija, smjer Makrofinansijski menadžemnt, izjavljujem da sam završni rad na temu:

FINANCIJSKA PISMENOST U BOSNI I HERCEGOVINI

pod mentorstvom prof. dr. Muamera Halilbašića izradila samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Rad ne sadrži prethodno objavljene ili neobjavljene materijale drugih autora, osim onih koji su priznati navođenjem literature i drugih izvora informacija uključujući i alate umjetne inteligencije.

Ovom izjavom potvrđujem da sam za potrebe arhiviranja predala elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, 27.6.2023. godine

Potpis studentice:

SADRŽAJ/SUMMARY

SAŽETAK.....	v
ABSTRACT	vi
UVOD.....	1
1. KONCEPT FINANCIJSKE PISMENOSTI.....	3
1.1 Definiranje financijske pismenosti.....	3
1.2 Značaj i potreba razvoja financijske pismenosti	7
1.3 Empirijska istraživanja financijske pismenosti	14
2. FINANCIJSKA PISMENOST SREDNJOŠKOLACA U SREDNJOBOSANSKOM KANTONU	22
2.1 Analiza nastavnih planova i programa	22
2.2 Analiza financijske pismenosti učenika srednjih škola u Srednjobosanskom kantonu	23
2.2.1 Metodologija istraživanja.....	23
2.2.2 Struktura ispitanika	24
2.2.3 Rezultati istraživanja.....	26
ZAKLJUČAK.....	51
LITERATURA	55
POPIS SLIKA	58
POPIS GRAFIKONA.....	58
POPIS TABELA	59
PRILOG - ANKETNI UPITNIK.....	60

SAŽETAK

Kada je došlo do krize na tržištu nekretnina u Sjedinjenim Američkim Državama 2007. godine, na globalnom nivou do kraja 2008. godine došlo je do velikih stečaja u realnom gospodarstvu. Cijene nekretnina koje su nerealno narasle naglo su počele padati tako da su nastali velik gubitci na globalnom nivou. Tada se postavilo pitanje koliko su ljudi zaista financijski pismeni budući da se desilo ovakvo nešto i to na globalnom nivou.

Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) od 1990-ih godina provodi međunarodna istraživanja o znanjima i kompetencijama petnaestogodišnjaka da utvrdi koliko su oni zaista spremni za potpuno i aktivno sudjelovanje u društvu. Ponukana globalnom financijskom krizom, u svom PISA istraživanju 2012 (Programme for International Student Assessment) uvela je i dodatno područje istraživanja – *Financijska pismenost*. Rezultati 18 zemalja koje u tada pristupile istraživanju u bili relativno dobri ali su ukazali da je potrebno dodatno educirati učenike i njihove nastavnike, da bi rezultati bili iznad razine koja je određena kao polazna razina financijskog znanja (razina 2). Također je utvrđeno da se financijska pismenost treba uvoditi u svim fazama životnog vijeka kako loše financijske odluke, odnosno financijsko neznanje ne bi dovelo do ovakvih scenarija.

Glavni cilj ovog istraživanja je utvrditi koja je razina financijskog znanja učenika srednjih škola u Srednjobosanskom kantonu te koje u smjernice za dalje poboljšanje iste. Bosna i Hercegovina po prvi put je sudjelovala na PISA 2018 istraživanju ali je fokus bio na osnovnim istraživanjima (čitalačka, matematička i prirodoslovna istraživanja) tako da se financijska pismenost nije dodatno istraživala i te rezultate do sada nemamo. Osim glavnog istraživačkog pitanja o razini znanja, prije svega je bilo potrebno odgovoriti na pitanja koja bi mogla dati kompletnu sliku o znanju učenika, a odnose se na nastavne planove i programe i prisutnost koncepta financijske pismenosti u njima, spolu, te demografskim i socioekonomskim karakteristikama učenika. Završno istraživačko pitanje se odnosi na poziciju Bosne i Hercegovine u dostupnosti financijskog obrazovanja.

Nakon postavljenih istraživačkih pitanja slijedi detaljna analiza podataka koja će na kraju rada dati odgovore na pet istraživačkih pitanja. Završni dio rada se odnosi na preporuke koje je potrebno uraditi da se financijska pismenost u ovom kantonu pomakne na novu i višu razinu, a da nije osnovna. Preporuke bi bile da se mijenjaju nastavni planovi i programi, da se uvedu pilot projekti, sudjeluje u narednim PISA istraživanjima u kojima bi se istraživala financijska pismenost kako bi se dobio podatak o financijskom znanju u ostalim kantonima, te na kraju uvesti cjeloživotno financijsko obrazovanje u svim životnim fazama.

Ključne riječi: financijska pismenost, financijska edukacija, koncept financijske pismenosti, PISA istraživanje, financijska pismenost u Srednjobosanskom kantonu

ABSTRACT

When in 2007 a crisis occurred in the real estate market in the United States of America, by the end of 2008 there were large bankruptcies in the real economy at the global level. Real estate prices, which had risen unrealistically, suddenly began to fall, resulting in large losses at the global level. Then the question arose regarding how financially literate people really are considering that something like this happened globally. Since the 1990's, the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) has been conducting international researches on the knowledge and competencies of fifteen-year-olds to determine how ready they really are for full and active participation in society. Prompted by the global financial crisis, in its 2012 PISA survey (Programme for International Student Assessment), OECD introduced an additional area of research - *Financial Literacy*. The results of the 18 countries that participated in the research were relatively good but they indicated that it was necessary to further educate the students and their teachers, in order for the results to be above the level determined as the starting level of financial knowledge (level 2). It was also established that financial literacy should be introduced at all stages of life so that bad financial decisions or financial ignorance would not lead to such scenarios. The main goal of this research is to determine the level of financial knowledge of secondary school students in Central Bosnian Canton and the guidelines for its further improvement. Bosnia and Herzegovina participated in the PISA 2018 research for the first time, but the focus was on basic research (reading, maths and science research), so financial literacy wasn't further researched and we do not have those results so far. In addition to the main research question about the level of knowledge, it was first of all necessary to answer questions that could give a complete picture of the students' knowledge, which refer to curricula and the presence of the concept of financial literacy in them, gender and demographic and socio-economic characteristics of the students. The final research question refers to the position of Bosnia and Herzegovina in the availability of financial education. The research questions are followed by a detailed analysis of the data, which will provide answers to five research questions at the end of the paper. The final part of this paper refers to the recommendations that need to be made in order to move financial literacy in this canton to a new and higher level, without it being basic. The recommendations would be to change the curricula, to introduce pilot projects, to participate in subsequent PISA surveys in which financial literacy would be researched in order to obtain data on financial knowledge in other cantons, and finally to introduce lifelong financial education in all life stages.

Keywords: financial literacy, financial education, concept of financial literacy, PISA research, financial literacy in Central Bosnia Canton

UVOD

Razvojem financijskog tržišta i njegovim širenjem, kroz uvođenje novih proizvoda i usluga koje zahtijevaju dodatno znanje iz oblasti financija, razvijene zemlje i zemlje u razvoju pokazuju sve veći interes za financijskom pismenošću svojih građana sa posebnim naglaskom na mlade ljude. Ovo je dodatno naglašeno globalnom ekonomskom krizom iz 2008. godine kada se pokazalo da je nizak nivo financijske pismenosti jedan od faktora koji su doprinijeli lošim financijskim odlukama. Zbog toga je financijska pismenost na globalnom nivou prepoznata kao bitan element gospodarske i financijske stabilnosti i razvoja.

Uvođenjem financijske edukacije u srednje škole i opismenjavanje učenika mogli bi spriječiti gore navedeni scenariji i sve potencijalne koji bi se mogli desiti u budućnosti. Međutim, potrebno je prvo ispitati na kojem nivou su naši učenici, odnosno koliko su financijski pismeni. Imali smo priliku to ispitati u PISA 2018 istraživanju koje je provedeno i u Bosni i Hercegovini, ali budući da smo sudjelovali samo u osnovnim istraživanjima, ovaj podatak i rezultati su ostali za neka druga vremena. Kako se PISA istraživanje vrši svake tri godine, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje koja je zadužena za provedbu tog istraživanja nije dobila suglasnost Predsjedništva BiH i predstavnika Ministarstva za prosvjetu i kulturu RS za provedbu PISA 2022 istraživanja. Iako je Agencija svojim aktivnostima pokazala kako je sudjelovanje na međunarodnim istraživanjima od izuzetnog značaja za unapređenje kvaliteta obrazovanja, naši predstavnici očito nisu ni svjesni činjenice da je kvalitetno obrazovanje temelj za unapređenje konkurentnosti društva i ekonomije.

Kako smo i dalje uskraćeni za podatak o financijskoj pismenosti učenika, ovaj rad će biti usmjeren na analizu *financijske pismenosti učenika u Srednjobosanskom kantonu* da se ustanovi kakav je rezultat bar na jednom kantonu kako bi se eventualno mogle dati određene preporuke i smjernice za poboljšanje pismenost, kao i što to treba u nastavnim planovima i programima mijenjati da bi rezultati bili bolji, a učenici financijski pismeniji.

Svrha ovog rada je doći do podataka u financijskoj pismenosti učenika iz Srednjobosanskog kantona, te da se tim podacima utvrdi stvarno stanje i da se vrše određene korekcije u financijskoj edukaciji.

Nadalje, nakon uvodnih napomena slijedi drugi dio rada u kojem se definira koncept financijske pismenosti sa fokusom na definiciju, značaj i potrebu te empirijska istraživanja financijske pismenosti. Ciljevi istraživanja će biti usmjerena na prezentaciju konceptualnog okvira financijske pismenosti, organizaciju područja financijske pismenosti (sadržaji, procesi i konteksti), prezentiranje rezultata financijske pismenosti, zastupljenost financijskog obrazovanja u kurikulumima u Bosni i Hercegovini, procjeni financijske

pismenosti i financijskog obrazovanja učenika u Srednjobosanskom kantonu i analizi faktora koji utiču na financijsku pismenost.

U trećem dijelu opisana je metodologija rada gdje će se koristiti kombinacija primarnih i sekundarnih podataka. Što se tiče sekundarnih podataka, vodeće mjesto će zauzeti dostupni kurikulumi te literatura (knjige, članci i internet izvori) iz oblasti financija, financijske pismenosti i slično dok će primarni podaci biti prikupljeni putem anketnog upitnika.

Upitnik će sadržavati kombinaciju pitanja koja su korištena u PISA 2012 i PISA 2018 istraživanjima. Empirijskim istraživanjem će se pokušati doći do što vjerodostojnijeg prikaza stanja financijske pismenosti među učenicima srednjih škola u Srednjobosanskom kantonu, a koji su rođeni 2005/2006 godine. Na osnovu analiziranih rezultata dobit će se jasnija slika o financijskoj educiranosti učenika srednjih škola, a i o tome da li je potrebno uvoditi financijsko obrazovanje kao poseban predmet u srednje škole navedenog kantona.

Zadnji dio ovog poglavlja je i najbitniji dio rada u kojem se iznose rezultati dobiveni iz anketnog upitnika. U završnom dijelu, odnosno zaključku ću se osvrnuti na istraživačka pitanja koja su postavljena i na koja ću dobiti odgovore iz anketnog upitnika. Istraživačka pitanja koja će biti analizirana su:

- da li je i u kojoj mjeri koncept financijske pismenost prisutan u kurikulumima srednjoškolskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini?
- da li su srednjoškolci u županiji Središnja Bosna financijski educirani?
- da li spol učenika određuje financijsku pismenost?
- da li demografske i socioekonomske karakteristike učenika i njihovih obitelji utječu na financijsku pismenost?
- na kojoj poziciji je Bosna i Hercegovina u dostupnosti financijskog obrazovanja u odnosu na susjedne zemlje?

1. KONCEPT FINANCIJSKE PISMENOSTI

„Baš kao što nije bilo moguće živjeti u industrijaliziranom društvu bez osnovne pismenosti – sposobnosti čitanja i pisanja, tako u današnjem svijetu nije moguće živjeti bez financijske pismenosti... Financijska pismenost bitan je alat za svakog tko želi biti uspješan u današnjem društvu, donositi dobre financijske odluke te u konačnici – biti dobar građanin. – T. Vail, predsjednik uprave AT&T“¹

Koncept financijske pismenosti počinjem definiranjem financijske pismenosti. Nakon toga slijedi objašnjenje zašto je značajna i potrebna financijska pismenost, a zadnji dio ovog poglavlja će biti vezan za pregled rezultata empirijskih istraživanja.

1.1 Definiranje financijske pismenosti

Na samom početku bitno je istaći da ne postoji općeprihvaćena definicija financijske pismenosti. Mnogi autori i organizacije daju svoja objašnjenja. Među prvima Mason i Wilson (2000, str. 31) financijsku pismenost definiraju kao „sposobnost pojedinca da usvaja, shvaća i vrednuje relevantne informacije kako bi donosio svjesne odluke o vjerojatnosti financijskih posljedica“. Chen i Volpe (2002, str. 289) ponudili su jednostavnu definiciju prema kojoj je financijska pismenost „vještina upravljanja osobnim financijama“. Lusardi i Mitchell (2007, str. 2) objašnjavaju da se financijska pismenost može smatrati „mjerom koja govori koliko pojedinci razumiju i koriste svoja znanja o upravljanju osobnim financijama“. Prema Servon i Kaestneru (2008, str. 301), financijska pismenost odnosi se na „sposobnost pojedinca da shvati i upotrijebi financijske pojmove“. Hung et al. (2009) naglašavaju kompleksnost i važnost donošenja optimalnih financijskih odluka za svakog pojedinca. Naime svaki pojedinac je svakodnevno suočen s donošenjem velikog broja financijskih odluka, bilo onih kratkoročnih koje utječu na zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, ili pak dugoročnih vezanih uz osiguravanje mjesta stanovanja ili pripreme za mirovinu. Pogrešne odluke koje su posljedica neupućenosti u osnovne financijske termine i nepoznavanje zakonitosti i alata koji se koriste u financijskom svijetu mogu imati dalekosežne posljedice na kvalitetu života donosioca takvih odluka, ali i na ostale koji se nalaze u njegovoj najužoj okolini. OECD INFE (2011, str. 3) definira financijsku pismenost kao „kombinacija svijesti, znanja, vještina, stavova i ponašanja

¹ Barbić, D. i Lučić, A. (2018). Financijska pismenost i odgovorna potrošnja u svakodnevnom životu. Narodne novine, Zagreb

potrebnih za donošenje pametnih financijskih odluka i postizanje osobne financijske dobrobiti“.

Na web stranici Corporate Finance Institute² pronalazimo „definiciju“ koja kaže da je financijska pismenost zapravo kognitivno razumijevanje financijskih vještina i komponenti.

Prema Hrvatskoj gospodarskoj komori (HGK) financijska pismenost predstavlja sposobnost donošenja odluka u upravljanju financijama, bilo osobnim ili obiteljskim. Kako bismo bili financijski pismeni potrebna je:

- Informiranost
- Znanje
- Vještine
- Stav i
- Ponašanje.³

Govoreći o tome da je financijska pismenost kombinacija stečenog financijskog znanja i usvojenih financijskih vještina potrebno je definirati iste, a kako bi nam bilo lakše shvatiti sam koncept financijske pismenosti.

Financijsko znanje je zapravo teorijsko i praktično razumijevanje financijskih predmeta, koje uključuje razumijevanje i posjedovanje informacija o financijskim definicijama i konceptima. Glavni zadatak financijskog znanja jeste da pojedincu osigura kvalitetne podatke koji su potrebni kako bi shvatio na koji način ujednačiti prihode i rashode. Također, financijsko znanje, pojedincu omogućuje da shvati koje su to metode praćenja potrošnje i drugih financijskih aktivnosti; omogućava razumijevanje potrebe i načina dugoročnog planiranja, te omogućuj pronalazak mjesta na kojima se može dobiti financijska pomoć.

Za razliku od financijskog znanja, koje je teorijska komponenta, financijske vještine su praktične komponente financijske pismenosti koje uključuju sposobnost primjene prethodno stečenih financijskih znanja. Kada se govori o financijskim vještinama zapravo

² [Financial Literacy - Overview, Benefits, Importance \(corporatefinanceinstitute.com\)](https://www.corporatefinanceinstitute.com) (pristupljeno 06.09.2022. godine u 09:00 sati)

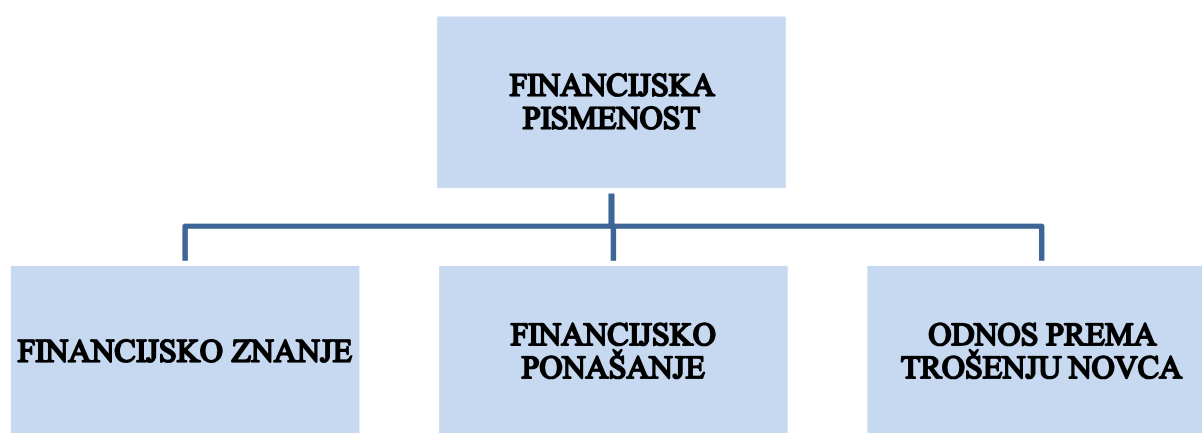
³ Hrvatska gospodarska komora (2020). Financijska pismenost. (<https://www.hgk.hr/documents/financijska-pismenost-hgk-2020-16048bf8f7ea02.pdf>, pristupljeno 05.09.2022. godine u 15:00 sati)

je riječ o specifičnim numeričkim, statističkim i logičkim vještinama. Ove vještine se prvenstveno odnose na sposobnost računanja, preračunavanja i razumijevanja postotaka, kamatnih stopa, inflacije i sl.⁴

Financijska pismenost u današnje vrijeme je jako važna i potrebna svakom pojedincu, a kako bi mogao uspješno upravljati vlastitim financijama i donositi dobre financijske odluke.

Kako bismo slikovito prikazali financijsku pismenost, na slici ispod vidimo kako je zapravo to skup tri segmenta, i to: financijskog znanja, financijskog ponašanja i odnosa prema trošenju novca.

Slika 1. Definicija financijske pismenosti

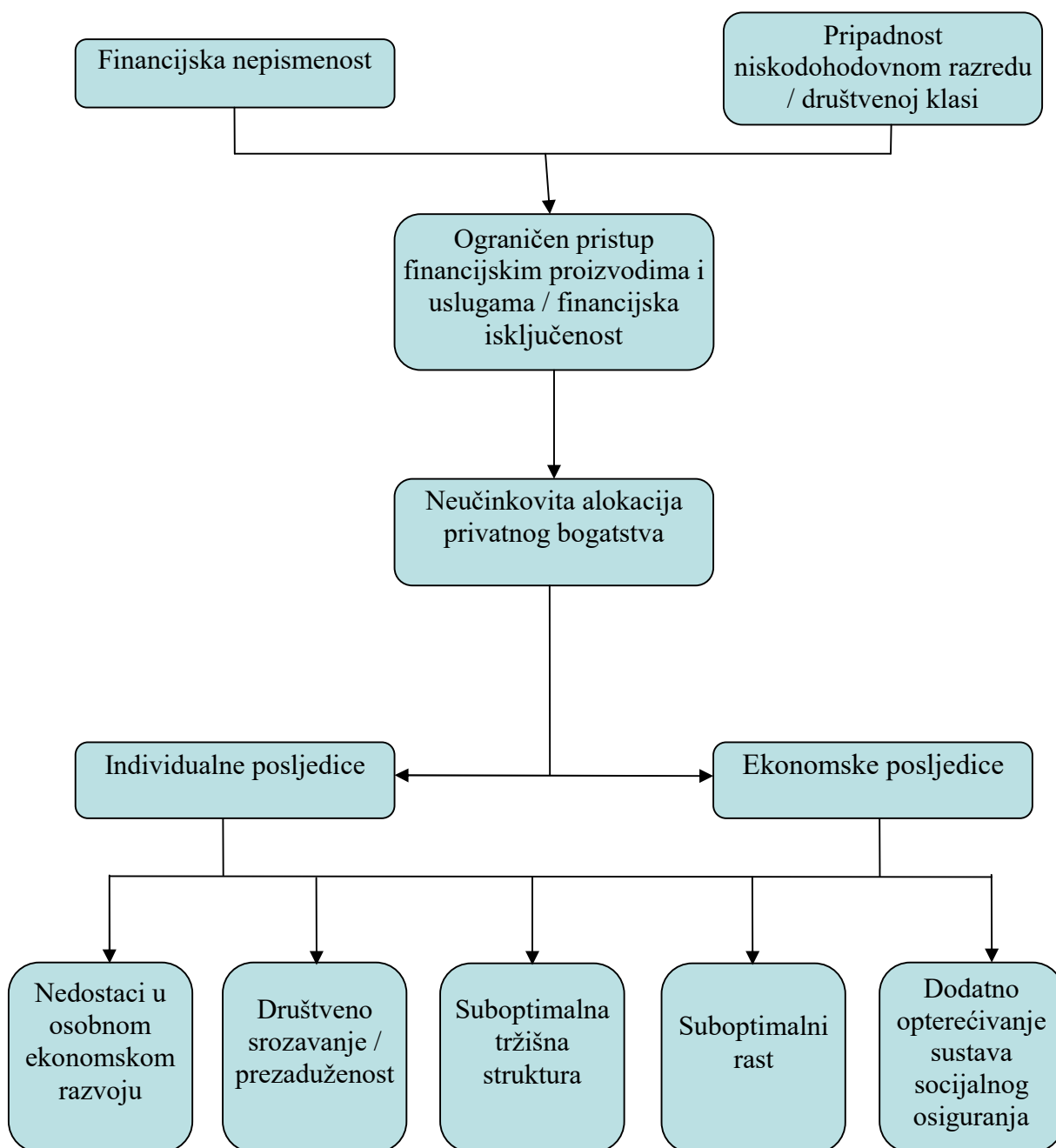

Izvor: <https://www.finax.eu/hr/blog/financijska-pismenost-u-hrvatskoj> (pristupljeno 05.09.2022. godine u 15:30 sati)

Suprotno od financijske pismenosti, govorimo o financijskoj nepismenosti pojedinca, odnosno lošoj razini financijskog znanja i vještina, koja za posljedicu može imati znatne troškove za pojedinca i posljedično za ukupno gospodarstvo. Na slici 2 su prikazani rizici financijske nepismenosti građana.

⁴ Barbić, D. i Lučić, A. (2018). Financijska pismenost i odgovorna potrošnja u svakodnevnom životu. Narodne novine, Zagreb

Slika 2. . Rizici financijske nepismenosti građana

Izvor: Barbić, D. i Lučić, A. (2018). Financijska pismenost i odgovorna potrošnja u svakodnevnom životu. Narodne novine, Zagreb

1.2 Značaj i potreba razvoja financijske pismenosti

Važnost i značaj financijske pismenosti se direktno ogleda u načinu na koji pojedinci zarađuju, upravljaju, osiguravaju i troše svoja financijska sredstva u određenom društvu. Što znači da financijska pismenost utiče na svakodnevni život pojedinca (mikroekonomski nivo).

Možemo reći da je u današnje vrijeme financijska pismenost ključna vještina kako za pojedince tako i za kućanstva. Stjecanje financijske pismenosti jedna je od najvažnijih stvari koje pojedinac može učiniti kako bi osigurao produljenu financijsku stabilnost.

Financijska pismenost nije važna samo za pojedince nego je važna i za financijsku i gospodarsku stabilnost. Ako pojedinci, kao financijski pismene osobe, donose bolje odluke i traže kvalitetnije usluge oni time potiču konkurentnost i inovacije na tržištu. Nikada ne donose nepredvidive odluke i najčešće poduzimaju ispravne korake za upravljanje rizicima. Sve navedeno dovodi do učinkovitijeg sektora financijskih usluga i potencijalno jeftinijih financijskih regulacija i supervizijskih zahtjeva. U konačnici, mogu pomoći u smanjivanju državnih potpora (i poreza) koji bi pomogli onima koji su donijeli loše financijske odluke ili ih uopće nisu donijeli.

S makroekonomskog aspekta financijska i ekonomska stabilnost zemlje ovise od financijske pismenosti građana, odnosno od kolektivnog financijskog blagostanja pojedinaca koji u njoj žive. Pogrešna raspodjela individualnog bogatstva može kreirati značajne troškove kako za pojedinca tako i za ukupnu ekonomiju. To se u prvom redu odnosi na javne izdatke u vidu zdravstvenih i socijalnih troškova dok se troškovi pojedinca odnose na prezaduženost i sve nedostatke osobnog ekonomskog razvoja (Cvrlje, 2014.).

Veoma je važno voditi računa o financijskoj pismenosti građana jer su troškovi financijske nepismenosti preveliki, a loša odluka pojedinca može utjecati na cijeli niz subjekata u gospodarstvu i time uzrokovati probleme većih razmjera.

Jedan od preduvjeta financijske pismenosti je financijsko obrazovanje. Financijsko obrazovanje ima komplementarnu ulogu u promicanju ishoda financijske pismenosti. Tako OECD (2005, str. 4) definira financijsko obrazovanje kao "proces kojim financijski potrošači/investitori poboljšavaju svoje razumijevanje financijskih proizvoda, koncepata i rizika te putem informiranja, obrazovanja i/ili objektivnog savjetovanja razvijaju vještine i samopouzdanje kako bi postali svjesniji financijskih rizika i mogućnosti, mogli donositi informirane odluke, znali gdje potražiti pomoć i poduzimali druge učinkovite korake s ciljem poboljšanja svoje financijske dobrobiti i zaštite".

Mnogi su potencijalni problemi koji nastaju kao posljedica neadekvatne razine financijske pismenosti, a nedovoljno pismeni su oni koji:

- ne poznaju dovoljno ekonomske i financijske pojmove,
- nemaju postojeći obiteljski proračun,
- podcjenjuju ili precjenjuju svoju financijsku moć,
- nedovoljno su svjesni financijskog rizika,
- neadekvatno su pripremljeni za neočekivane događaje kao što su nezaposlenost, bolest, razvod, gubitak posla i sl.,
- nemaju troškove pod kontrolom i
- nemaju financijske planove za budućnost.⁵

Financijski pismene osobe su bolje pripremljene za određene financijske prepreke, što u konačnici smanjuje šanse za njihove osobne ekonomske teškoće i financijske probleme. U današnje vrijeme, postizanje financijske pismenosti je ključno zbog svakodnevnih aspekata života.⁶

Govoreći o osnovama financijske pismenosti važno je naglasiti kako svatko može naučiti pravilno upravljati novcem. Glavno je riješiti se loših novčanih navika i raditi na razvoju onih dobrih. Financijski pismene osobe su one koje:

- imaju financijske ciljeve (od popravka automobila do mirovinske štednje,
- Koriste zajmove kao alat za povećanje prihoda,
- Prilagođavaju financijske planove,
- Osiguravaju imovinu i zdravlje,
- Restrukturiraju kredite radi oslobađanja od viška troškova.⁷

Pet je osnovnih komponenti financijske pismenosti koje bi svatko trebao da zna, a to su:

⁵ <https://www.finax.eu/hr/blog/financijska-pismenost-u-hrvatskoj> (pristupljeno 05.09.2022. godine u 15:30 sati)

⁶ [Financial Literacy - Overview, Benefits, Importance \(corporatefinanceinstitute.com\)](https://www.corporatefinanceinstitute.com/financial-literacy-overview-benefits-importance) (pristupljeno 06.09.2022. godine u 09:00 sati)

⁷ [Financijska pismenost - Osnove, primjeri, koncept \(nastava.info\)](https://www.nastava.info/financijska-pismenost-osnove-primjeri-koncept) (pristupljeno 06.09.2022. godine u 08:30 sati)

- Izrada proračuna- četiri su glavne namjene za novac: potrošnja, ulaganje, štednja i davanje,
- Ulaganje – učenje o ključnim investicijskim komponentama omogućuje pojedincu donošenje pametnijih financijskih odluka koje mogu rezultirati povećanim priljevom prihoda,
- Posuđivanje – kako bi zaduživanje bilo učinkovito potrebno je razumijevanje kamatnih stopa, složenih kamata, vremenske vrijednosti novca, razdoblja plaćanja i strukture kredita,
- Oporezivanje – postojanje svijesti o različitim stopama poreza na dohodak omogućuje ekonomsku stabilnost i povećava financijske rezultate kroz upravljanje dohotkom,
- Osobno financijsko upravljanje – na neki je način najvažnije, i uključuje kombinaciju svih gore navedenih komponenti.⁸

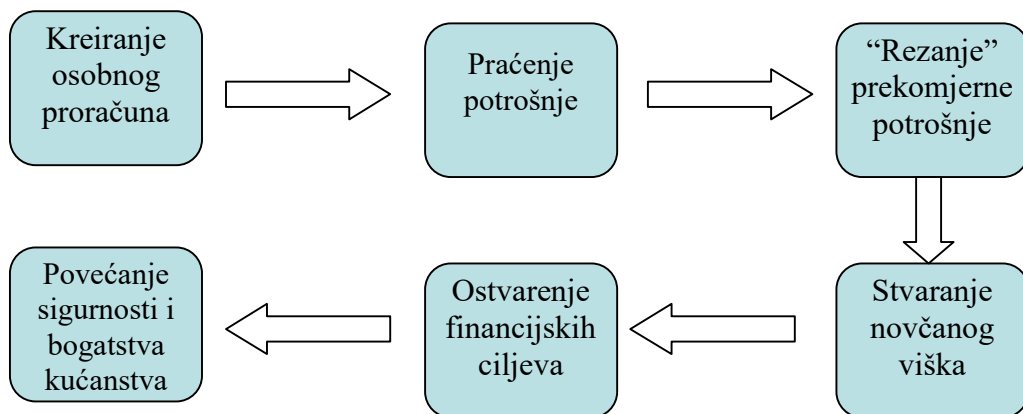
Svatko očekuje neku korist od financijskog obrazovanja i ulaganje u isto. Tako osobe koje su financijski obrazovane češće štede i planiraju svoju mirovinu; bolje upravljaju svojim novcem, sudjeluju na tržištu dionica, bolji su u odabiru portfelja te češće biraju investicijske fondove s nižim naknadama; akumuliraju veće količine bogatstva; bolje upravljaju dugom pri čemu se pojedinci s višim razinama financijske pismenosti odlučuju za jeftinije hipoteke i izbjegavaju visoke kamatne stope i dodatne naknade. Tako prema načelima Europske komisije ističe se da financijsko obrazovanje treba biti dostupno i treba se kontinuirano promicati u svim životnim dobima.

Prema Barbić i Lučić (2018) najvažnije prednosti koje pojedinac ima od financijske pismenosti su:

- Bolje planiranje i ostvarivanje definiranih financijskih ciljeva. Da bi se ostvarili financijski ciljevi i uspješno upravljalo proračunom neophodna su financijska znanja i vještine. Proračun je glavni alat za uvidjeti koji troškovi su nužni, a koji nisu, kao i za uspješno upravljanje novcem.

⁸ [Financial Literacy - Overview, Benefits, Importance \(corporatefinanceinstitute.com\)](https://www.corporatefinanceinstitute.com/financial-literacy-overview-benefits-importance/) (pristupljeno 06.09.2022. godine u 09:00 sati)

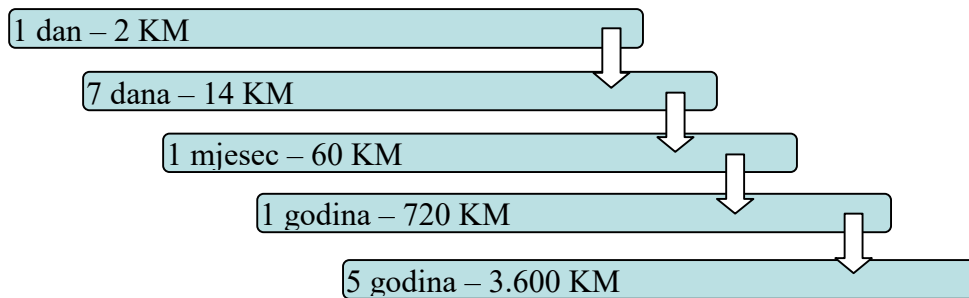
Slika 3. Proces upravljanja osobnim proračunom

Izvor: Barbić, D. i Lučić, A. (2018). Financijska pismenost i odgovorna potrošnja u svakodnevnom životu. Narodne novine, Zagreb

- Povećanje svijesti o razini potrošnje i donošenje informiranih odluka o potrošnji. Proračun pomaže otkriti u kojim kategorijama potrošnje ima prostora za dodatno trošenje, kao i gdje je moguće smanjiti potrošnju, a radi kreiranja štednje.

Slika 4. Petogodišnji trošak svakodnevnog ispijanja kave

Izvor: Prema - Barbić, D. i Lučić, A. (2018). Financijska pismenost i odgovorna potrošnja u svakodnevnom životu. Narodne novine, Zagreb

Financijski pismeni pojedinci će na osnovu podataka iz vlastitog proračuna (primjer petogodišnjeg troška svakodnevnog ispijanja kave) moći donijeti odluku o daljnjoj potrošnji. Na osnovu dobivenih podataka pojedinac će donijeti odluku o tome hoće li i u budućnosti trošiti isti iznos novca za zabavu, ili će smanjiti potrošnju, a novac preusmjeriti na kreiranje štednje.

Slika 5. Primjer prijevare potrošača

- Što da vam kažem? U to vrijeme moje je majka hitno trebala neki novac, a kako nije bilo drugog način da dođe do njega, vidjela je oglas za povoljne kredite. Mi živimo u Istri, a ovi koji sun am trebali posuđivati novac bili su u Rijeci. Radilo se o relativno malo novca I kada smo dobili ugovor, nismo ga, priznajem, baš pažljivo čitali. No, na potpisivanju ugovora kod javnog bilježnika moja je majka shvatila da nešto ne valja jer se povrat tih iznosa, koji su, kažem, bili relativno mali, jamčio cijelom našom imovinom. Oni su iz naših podataka shvatili što imamo, otišli u zemljišne knjige I jednostavno su se upisali na našu imovinu. Nama je to bilo čudno I rekli smo im da to tako ne može. No, objasnili su da oni tako rade. Kazali su da sve ugovore tako potpisuju I bilo je po onoj “uzmi ili ostavi”! Da ne govorim da novac nismo mogli dobiti dok nismo potpisali ugovor. A novac nam je stvarno trebao I nije postojao drugi način da dođemo do njega – prepričava naš sugovornik situaciju koja je I njemu I njegovoj majci život pretvolila u pakao.

Izvor: Barbić, D. i Lučić, A. (2018). Financijska pismenost i odgovorna potrošnja u svakodnevnom životu. Narodne novine, Zagreb

- Odgovorno korištenje financijskim proizvodima i uslugama te snalaženje u izazovnim financijskim situacijama. Svakodnevno se susrećemo sa odabirom i korištenjem različitih štedno – ulagačkih proizvoda i financijskih usluga. Ako pojedinac ne posjeduje adekvatno financijsko obrazovanje, ili ne poznaje svoja prava i obveze, može se dovesti do ozbiljnih financijskih problema, što u konačnici može imati dugoročni učinak na njegovo blagostanje.
- Bolje planiranje budućnosti. Najčešće uključuje brigu oko starih roditelja, djece, kao i planiranje vlastite budućnosti. Sve to je jako delikatno i potrebno je pravovremeno kreirati financijske planove.

- Izbjegavanje prezaduženosti, siromaštva te financijske i socijalne isključenosti. Veliki broj osoba se u određenom trenutku života našao u problemu prezaduženosti, siromaštva, socijalne i financijske isključenosti, a kao posljedica korištenja financijskih proizvoda i usluga, o kojima nisu imali dovoljnu razinu znanja. Pojedinci koji su financijski pismeni imaju informacije o potencijalnim rizicima koji ih okružuju i na koji način se od istih mogu zaštititi.

OECD u svojoj Preporuci iz 2005. godine navodi da bi financijsko obrazovanje trebalo započeti još u osnovnoj školi te da bi svi trebali biti uključeni u financijsko obrazovanje još od najranije dobi, a također je razvio i Preporuku o smjernicama za financijsko obrazovanje u školama koju je odobrilo Vijeće OECD-a u svibnju 2012. godine. Zemlje OECD-a razvile su strategije za podizanje razine financijskog znanja i pismenosti cjelokupne populacije s posebnim naglaskom na mlađe generacije i te strategije su implementirali kroz PISA istraživanje.

Financijska pismenost se osim stjecanja usmenom predajom može povećati i putem raznih alata i mrežnih modula. Neki od alata koji se mogu koristiti za povećanje financijske pismenosti su:

- EconEdLink⁹ – online financijske lekcije
- Money Smart – besplatni financijski alati kao što su podcast i igre za povećanje financijske pismenosti
- MoneyWise¹⁰ – pruža besplatno višejezično financijsko obrazovanje
- InCharge¹¹ – posvećen je osnaživanju potrošača osobnim financijskim upravljanjem. Također nudi on line e-knjigu za obrazovne svrhe.¹²

Prema preporukama OECD-a mnoge zemlje su uvele financijsko obrazovanje ili su započele s procesom uvođenja, ali unatoč napretku dostupnost financijskog obrazovanja u nekim zemljama je ograničen. Samo rijetki su uspjeli razviti nastavne programe i planove, te financijski educirati svoje učitelje. Tek je nekoliko zemalja razvilo konceptualni okvir financijskog obrazovanja i uvelo financijsko obrazovanje u školski program. Financijsko

⁹ [EconEdLink - Free economics and personal finance resources for K-12](#)

¹⁰ [MoneyWise](#)

¹¹ [Credit Counseling, Debt Management | InCharge Debt Solutions](#)

¹² [Financial Literacy - Overview, Benefits, Importance \(corporatefinanceinstitute.com\)](#) (pristupljeno 06.09.2022. godine u 09:00 sati)

obrazovanje uglavnom je integrirano u postojeće nastavne predmete umjesto uvođenja novog predmeta u već preopterećen školski program. Financijsko obrazovanje u školama često nije vezano za službeni standardizirani kurikulum. Tijekom proteklih godina ipak je došlo do značajnog povećanja u broju inicijativa na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Interes za temu financijske pismenosti se povećao 2008. godine sa pojavom globalne financijske krize, koja je naglasila i upozorila na nedovoljno financijsko znanje pojedinaca te nepripremljenost istih za adekvatno donošenje financijskih odluka u takvim situacijama.

Najvažnije institucije kada je u pitanju promoviranje financijske pismenosti su:

- OECD (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj), među prvima je započeo promoviranje financijske pismenosti i potrebe za financijskim obrazovanjem. Također, OECD je osnivač međunarodne mreže za financijsko obrazovanje, odnosno International Network on Financial Education (INFE), koja prikuplja podatke, zalaže se za priznavanje međunarodnih standarda te osigurava upute, vodiče i koordinacije za one koji se uključuju u programe financijskog obrazovanja.
- Svjetska banka dugo godina i značajno djeluje u području financijske pismenosti i zaštite potrošača.
- Europska komisija je osnivač Stručne skupine za financijsko obrazovanje (Expert Group on Financial Education, EGFE) koja u prvom izvješću govori o potrebi koordinacije nacionalnih strategija za financijsko obrazovanje u zemljama članicama.¹³

¹³ Časopis Računovodstvo i poslovne financije br. 05/21

1.3 Empirijska istraživanja financijske pismenosti

Potreba za kvalitetnim podacima o financijskoj pismenosti od izuzetne su važnosti kreatorima politika kako bi u skladu sa nalazima novih istraživanja mogli razviti bolje programe financijskog obrazovanja u školama, te kako bi mogli identificirati prioritete i pratiti promjene tijekom vremena. Tako postoje dva izvora kako doći do tih podataka, a oni su:

- OECD - ov upitnik i
- PISA istraživanje.

PISA istraživanje je prvo internacionalno istraživanje o financijskoj pismenosti koje proučava do koje mjere učenici imaju znanje i vještine potrebne za donošenje financijskih odluka i planova za budućnost (OECD, 2012). Osim pitanja financijske pismenosti PISA istraživanje iz 2012. godine je sveukupno obuhvatilo pitanja iz matematike, znanosti te se provodi svake 3 godine i predstavlja najveće svjetsko obrazovno istraživanje znanja i vještina učenika.

U ciklusu PISA 2012 su uvedene dvije novosti i odnose se na rješavanje PISA testa na računalima, a druga se odnosi na procjenu financijske pismenosti učenika. U procjeni financijske pismenosti tada je sudjelovalo 18 zemalja, a to su bile sljedeće zemlje:

- OECD članice: Australija, Belgija, Češka, Estonija, Francuska, Italija, Izrael, Latvija, Novi Zeland, Poljska, SAD, Slovačka, Slovenija i Španjolska,
- Zemlje partnerice: Hrvatska, Kolumbija, Ruska Federacija i Šangaj – Kina.

U PISA 2018 istraživanju, čiji su rezultati objavljeni 3.12.2019. godine, je sudjelovalo 79 zemalja. U ovom istraživanju glavno ispitno područje je bila čitalačka pismenost, dok su matematička i prirodoslovna pismenost bile sporedna područja istraživanja. Sudionice su također mogle kao dodatno, neobvezno ispitno područje odabrati financijsku pismenost i globalne kompetencije učenika. Međutim, samo 20 zemalja je ispitivalo financijsku pismenost svojih učenika, a to su:

- 13 članica OECD-a: Australija, sedam kanadskih pokrajina (Britanska Kolumbija, Manitoba, New Brunswick, Newfoundland i Labrador, Nova Scotia, Ontario i otok princa Edwarda), Čile, Estonija, Finska, Italija, Latvija, Litva, Poljska, Portugal, Slovačka, Španjolska i SAD
- 7 partnerskih članica: Brazil, Bugarska, Gruzija, Indonezija, Peru, Rusija i Srbija.

U ispitivanju je sudjelovalo oko 117 000 15-godišnjaka kod kojih su ocjenjivali znanje i vještine vezane za novčana pitanja i osobne financije. Istraživale su se i ocjenjivale teme

kao što su upravljanje bankovnim računima i debitnim karticama, razumijevanje kamatnih stopa na kredite ili izbor između različitih mobilnih opcija. Ovo je treći put da je PISA procjenjivala sposobnost učenika da se suoče sa stvarnim situacijama koje uključuju financijska pitanja i odluke.

U PISA 2018 istraživanju, za razliku od prethodnih istraživanja, su se istraživali različiti aspekti života učenika, posebno njihovih stavova i ponašanja u vezi s novcem i digitalnim financijskim aktivnostima. U ranijim PISA istraživanjima, ali i u PISA 2018 potvrđeni su sljedeći podaci/rezultati: da postoji mali jaz između spolova u uspješnosti, mala razlika u pogledu stava i ponašanja, a povoljniji socioekonomski uvjeti za učenike su rezultirali većim i boljim rezultatima financijske pismenosti.

Najviši prosječni rezultat ostvarila je Estonija, o slijede je Finska, kanadske pokrajine (Britanska Kolumbija, Manitoba, New Brunswick, Newfoundland i Labrador, Nova Scotia, Ontario i otok princa Edward), Poljska i Australija.

Bosna i Hercegovina je po prvi put sudjelovala u ovakvoj vrsti istraživanja i fokusirala se samo na osnovna istraživanja (čitalačka, matematička i prirodoslovna), dok se nisu radila istraživanja koja su bila ponuđena kao dodatna, neobavezna ispitna područja. Istraživanje je provela Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje u suradnji s obrazovnim vlastima.

Prema podacima objavljenim 2018. godine, a na osnovu istraživanja Global Financial Literacy Excellence centra top deset europskih financijski najpismenijih zemalja su:

1. Danska 71%
2. Norveška 71%
3. Švedska 71%
4. Velika Britanija 67 %
5. Njemačka 66 %
6. Nizozemska 66%
7. Finska 63 %
8. Češka Republika 58 %
9. Švicarska 57 %
10. Belgija 55 %.

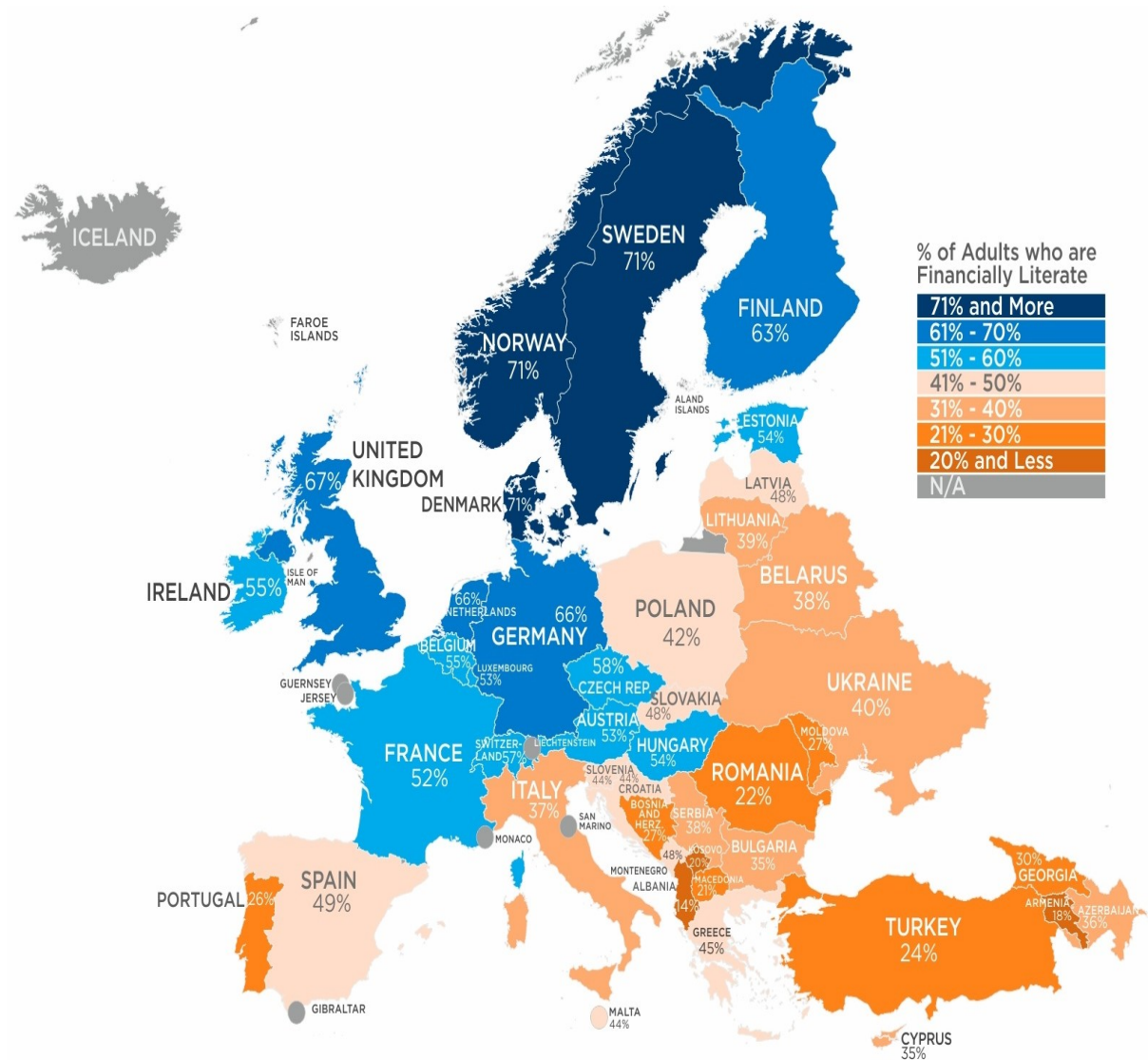
Također, iz istog istraživanja vidimo da su najmanje financijski pismeni stanovnici sljedećih europskih država:

1. Albanija 14 %
2. Armenija 18 %
3. Kosovo 20 %
4. Makedonija 21%
5. Rumunija 21 %
6. Turska 24 %
7. Portugal 26 %
8. Bosna i Hercegovina 27 %
9. Moldova 27 %
10. Gruzija 30 %.¹⁴

Kako je vidljivo i na slici ispod, u Europi je jako velika razlika u pitanju financijske pismenosti između država.

¹⁴ <https://howmuch.net/articles/financial-literacy-around-the-world> (pristupljeno 08.09.2022. godine u 14:00 sati)

Slika 6. Financijska pismenost u zemljama Europe

Izvor: <https://howmuch.net/articles/financial-literacy-around-the-world> (pristupljeno 08.09.2022. godine u 14:00 sati)

Na osnovu prethodno prikazanih podataka vidljivo je kako je financijska pismenost stanovnika Bosne i Hercegovine slaba i financijsko obrazovanje i osposobljavanje trebalo bi da bude među prioritnijim. Prema podacima iznesenim u časopisu Računovodstvo i poslovne financije br. 05/21 financijska (ne)pismenost u Bosni i Hercegovini se ogleda u:

- Veliki broj zaposlenih ima mogućnost prekoračenja na tekućem računu iz kojeg plaćaju, troškove,

- Veliki broj fizičkih lica prilikom pokretanja biznisa koristi kredite mikro kreditnih organizacija koje vraćaju po izuzetno visokim kamatnim stopama,
- Vlasnici biznisa kratkoročnim zaduženjima kod banaka financiraju dugoročnu imovinu,
- U troškove kreditnog zaduženja u obzir se uzima samo kamata, bez provizije banke, troškova obrade kredita i sl.

Budući da podataka o istraživanju ove teme na području Bosne i Hercegovine nije bilo, studenti našeg fakulteta su analizirali ovu temu i to u okviru svojih master teza - radova. Prva tema je bila vezana za *Savremene finansije i finansijsku pismenost* (Mulahasanović A., Sarajevo, 2018.) i duga tema *Uticaj finansijske pismenosti na životni standard u trećoj životnoj dobi* (Halilović S., Sarajevo, 2018.). Zaključak prvog rada je bio da finansijski sustav u Bosni i Hercegovini nije razvijen, pa uz nedovoljnu finansijsku pismenost i loše poznavanje suvremenih finansijskih instrumenata, vještina i alata nije moguće održati cjelokupan ekonomski rast i razvoj. Također se navodi potreba za promjene u obrazovnom sustavu kao i potreba za adekvatnom infrastrukturom (tehničkom, informatičkom, zakonskom, političkom itd.) da bi se stabilizirao i osnažio finansijski sustav.

U drugoj master tezi, u kojoj se želi utvrditi koliko finansijska pismenost utječe na životni standard u trećoj dob, došlo se do zaključka da je postojeći mirovinski sustav pod velikim pritiskom jer svakodnevno ovisi od budžetski transfera uz nepovoljan odnos između umirovljenika i broja osiguranika. Dugoročno gledano, mirovinski sustav je ugrožen i uzrok ovakvog stanja nije samo u demografskim promjenama, nego i odlaskom mladih iz naše zemlje, visokom stopom nezaposlenosti i velike rasprostranjenosti sive ekonomije. Radno aktivno stanovništvo u našoj zemlji je slabo informirano o mogućim oblicima štednje za starost, što dokazuje da je broj umirovljenika koji su finansijski nepismeni veći u odnosu na one pismene. Također je navedeno uvođenje finansijske pismenosti u škole kako bi se stečenim znanjima ostvarila ravnoteža između trenutne potrošnje tijekom rada i buduće potrošnje za vrijeme umirovljenja.

Kako je fokus ovih radova bio općenito na finansijsku pismenost i pismenost ljudi u trećoj dobi, ideja mog rada je da se testira i analizira finansijska pismenost učenika srednjih škola i to na području Srednjobosanskog kantona zato što u PISA 2018 istraživanju nije rađeno ovo područje istraživanja u Bosni i Hercegovini. Dobivene rezultate ću usporediti s rezultatima koje je Hrvatska ostvarila u PISA 2012 istraživanju i rezultati će biti prikazani kroz jedinstvenu skalu temeljenu na prosječnim rezultatima zemalja OECD-a. Skala daje prikaz znanja i sposobnosti koje učenici moraju imati da bi uspješno riješili zadatke. Najviša razina je razina 5 i na njoj učenici posjeduju najnaprednije finansijske vještine i znanja.

Tabela 1. Razine znanja i vještina u financijskoj pismenosti

Razina	Donja bodovna granica	Postotak učenika koji dostižu razinu	Obilježja zadataka
5	579	11,40%	Učenici mogu primjenjivati svoje razumijevanje o nizu različitih financijskih pojmova i koncepata u kontekstima koji će za njih postati relevantni u budućem životu. Uspješno analiziraju kompleksne financijske proizvode te vode računa o važnim, ali skrivenim ili navedenim obilježjima financijskih dokumenata (poput troškova transakcije). Veoma su precizni i uspješno rješavaju nerutinske financijske probleme te opisuju potencijalne ishode financijskih odluka čime pokazuju razumijevanje šireg financijskog okruženja poput poreza na dohodak.
4	519	33,70%	Učenici mogu primjenjivati svoje razumijevanje o manje uobičajenim financijskim konceptima i pojmovima u kontekstima koji će za njih postati relevantni s prelaskom u odraslu dob (primjerice upravljanje bankovnim računima ili kamate na štednju). Uspješno tumače i vrednuju različite financijske dokumente poput bankovnih izvoda te mogu objasniti funkciju manje uobičajenih financijskih proizvoda. Mogu donositi financijske odluke imajući na umu dugoročne posljedice poput utjecaja otplate kredita na njegovu cijenu. Uspješno rješavaju rutinske probleme u manje uobičajenim financijskim kontekstima.
3	458	61,20%	Učenici mogu primjenjivati svoje razumijevanje o često korištenim financijskim konceptima, pojmovima i proizvodima u situacijama koje su za njih osobno relevantne. Počinju razmišljati o posljedicama financijskih odluka i mogu razvijati jednostavne financijske planove u poznatim kontekstima. Sposobni su tumačiti različite financijske dokumente na jednostavan način i primjenjivati osnovne računske radnje, uključujući izračunavanje postotka. Uspješno odabiru računske radnje potrebne za rješavanje rutinskih problema u relativno uobičajenim financijskim kontekstima, kao što je izračun budžeta.
2	397	84,50%	Učenici počinju primjenjivati svoje znanje o uobičajenim financijskim proizvodima i često korištenim financijskim pojmovima i konceptima. Mogu koristiti informacije za donošenje financijskih odluka u kontekstima koji su za njih izravno relevantni. Mogu prepoznati vrijednost jednostavnog budžeta te tumačiti istaknuta obilježja svakodnevnih financijskih dokumenata. Mogu primjenjivati osnovne računske radnje kao što je, na primjer, množenje. Pokazuju razumijevanje odnosa između različitih financijskih elemenata poput učestalosti uporabe i troškova.

1	336	94,70%	Učenici mogu prepoznati uobičajene financijske proizvode i pojmove te tumačiti informacije vezane uz osnovne financijske koncepte. Mogu prepoznati razliku između potreba i želja te mogu donositi jednostavne odluke o svakodnevnoj potrošnji. Mogu prepoznati svrhu svakodnevnih financijskih dokumenata poput računa te primjenjivati osnovne računске radnje (zbrajanje, oduzimanje ili množenje) u financijskim kontekstima s kojima već imaju iskustva.
---	-----	--------	---

Izvor: <https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-vi.pdf>

U ovom istraživanju sudjelovalo je 18 zemalja, a Hrvatska je zauzela 14. mjesto što ju svrstava u skupinu zemalja sa statistički značajno nižim ostvarenim rezultatom od prosjeka OECD-a. To bi značilo da su hrvatski učenici prema skali financijske pismenosti generalno ostvarili rezultate u razini 3, te učenici na toj razini mogu primjenjivati svoje razumijevanje o često korištenim financijskim konceptima, pojmovima i proizvodima u situacijama koje su za njih osobno relevantne. Međusobna usporedba zemalja pokazala je da se rezultati hrvatskih učenika statistički značajno ne razlikuju od rezultata SAD-a, Ruske Federacije, Francuske, Slovenije, Španjolske, Izraela i Slovačke. Najbolje rezultate postigli su učenici iz Šangaja. Ako gledamo rezultate prema razinama postignuća na skali financijske pismenosti, hrvatski učenici u 15,5% slučajeva ne dostižu niti razinu 2 što bi značilo da ne posjeduju osnovne vještine u financijskoj pismenosti. Nešto više od 10% učenika pokazuje znanje na razini 5 dok preostale tri razine postignuća su podjednako zastupljene i njihova ukupna distribucija prati Gaussovu krivulju. U nastavku pregled rezultata po svim razinama.

Slika 7. Pregled postignuća učenika po pojedinim razinama na skali financijske pismenosti

	Razine znanja (%)				
	Razina 1 ili ispod	Razina 2	Razina 3	Razina 4	Razina 5
Šangaj - Kina	1,5	3,3	10,7	21,0	63,5
Estonija	4,8	13,4	26,7	28,9	26,3
Belgija	8,3	10,8	18,4	25,0	37,4
Latvija	9,0	19,6	30,0	26,1	15,4
Poljska	9,0	17,5	25,7	28,0	19,7
Češka	9,5	16,1	25,7	26,2	22,5
Australija	9,8	14,1	22,7	23,2	30,2
OECD prosjek	14,6	17,3	24,3	22,7	21,2
Hrvatska	15,5	23,3	27,5	22,3	11,4
Novi Zeland	15,6	13,8	17,9	19,9	32,8
Španjolska	15,7	19,7	28,6	22,2	13,7
Ruska Federacija	16,0	19,0	27,9	23,1	14,0
Slovenija	16,6	21,0	27,4	20,5	14,5
SAD	16,8	20,6	22,8	20,2	19,5
Francuska	18,4	16,9	25,6	20,7	18,3
Italija	20,7	22,5	28,1	20,0	8,6
Slovačka	21,9	20,4	24,1	20,3	13,4
Izrael	22,1	17,9	22,3	19,7	18,0
Kolumbija	55,1	22,0	14,7	6,0	2,1

Izvor: PISA 2012, Financijska pismenost

2. FINANCIJSKA PISMENOST SREDNJOŠKOLACA U SREDNJOBOSANSKOM KANTONU

2.1 Analiza nastavnih planova i programa

Kako je jedno od istraživačkih pitanja bilo „*da li je i u kojoj mjeri koncept finansijske pismenost prisutan u kurikulumima srednjoškolskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini?*“, logičan slijed je bio da se analiziraju nastavni planovi i programi u srednjim školama, prvo u Srednjobosanskom kantonu pa onda i u svim ostalim kantonima. Činjenica je da ni u jednom, dostupnom na internetu, nastavnom planu i programu se ne spominje finansijska pismenost kao predmet učenja i izučavanja, što je poražavajući podatak. Jedni predmet koji se sluša u svim školama, kako strukovnim tako i gimnazijama, i iz kojeg se uči ponešto o financijama je predmet *Politika i građansko društvo, gospodarstvo*. Kako je navedeno u nastavnim planovima i programima Srednjobosanskog kantona, građa ovog predmeta je opsežna pa je učenicima dozvoljeno da izaberu teme koje najviše odgovaraju njihovim potrebama i interesima. Postojeći nastavni planovi i programi se svode na pamćenje i razumijevanje te se time ne mogu pratiti trendovi i nova postignuća, a samim tim se ne mogu razvijati potrebne kompetencije.

Svi se slažu u jednom, a to je da se nastavni planovi i programi moraju mijenjati jer su rezultati PISA i TIMSS istraživanja pokazala da su naši učenici ostvarili loše rezultate. Ono što treba uraditi je uvesti reformu u obrazovanju, pa se tako najavila kurikularna reforma gdje bi se novi kurikulumi mogli primjenjivati u školskoj 2023/2024 godini.

Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje je izradila dokument u kojem nudi rješenja kako poboljšati finansijsku pismenost učenika, a to je uvodeći predmet poduzetništvo kao kroskurikulsko i međupredmetno područje. U tom dokumentu ishod učenja poduzetništva je podijelila na dvije komponente, od kojih se jedna odnosi na poduzetno djelovanje, a druga prepoznavanje poslova i procesa u kojima je poduzetništvo primjenjivo, ali za to je potrebno imati temeljnu ekonomsku i finansijsku pismenost.

Osim Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, na web stranici Centralne banke sada je dostupan dio (materijali) koji se odnosi na finansijsku edukaciju i inkluziju stanovništva u Bosni i Hercegovini. Ona je institucija koja održava finansijsku stabilnost u zemlji te je prepoznala potrebu za finansijskom edukacijom koja predstavlja preduvjet da bi stanovništvo donosilo racionalne finansijske odluke, a time osiguralo dodatnu stabilnost u cijelom sustavu. Materijali će biti kreirani za sve starosne skupine i obrađeni tako da daju dovoljno informacija onima koji nisu stručnjaci u ovoj oblasti. Također je pokrenula i pilot projekte, gdje su pokrenute aktivnosti u obuci nastavnog osoblja u tri izabrane srednje škole, a čiji je cilj nastavnicima omogućiti izvođenje finansijske edukacije kao fakultativne

nastavne aktivnosti. Kroz ovakve ciljane edukacije, Centralna banka mladima promovira financijsku edukaciju i inkluziju, te na kreativan, jednostavan i stručan način objašnjava različite teme koje su bitne za financijsko opismenjavanje. Cilj je da se ovakve aktivnosti osim tri škole koje su u ovom pilot projektu, provedu i u sve ostale škole u Bosni i Hercegovini kako bi zajedničkim iskustvima kreirale najbolje prakse koje bi u budućnost otvorile mogućnosti za uvođenjem financijske edukacije u školske kurikulume.

2.2 Analiza financijske pismenosti učenika srednjih škola u Srednjobosanskom kantonu

Ovo poglavlje će biti analizirano kroz tri etape, odnosno tri potpoglavlja. Prvi dio će se odnositi na metodologiju istraživanja, zatim će biti prikazna struktura istraživanja i na samom kraju bit će prezentirani rezultati istraživanja koji je i najbitniji dio ovog rada.

2.2.1 Metodologija istraživanja

U PISA istraživanju koje je objavljeno 2019. godine (PISA 2018), Bosna i Hercegovina je sudjelovala po prvi put ali samo na osnovnim istraživanjima učenika (čitalačka, matematička i prirodoslovna). Na fakultetu, u arhivi, postoje dva rada na temu financijske pismenosti pa je ideja bila da se moj rad fokusira na financijsku pismenost učenika srednjih škola jer se ovaj podatak ne može naći i nije dostupan na internetu ili nekom drugom izvoru podataka.

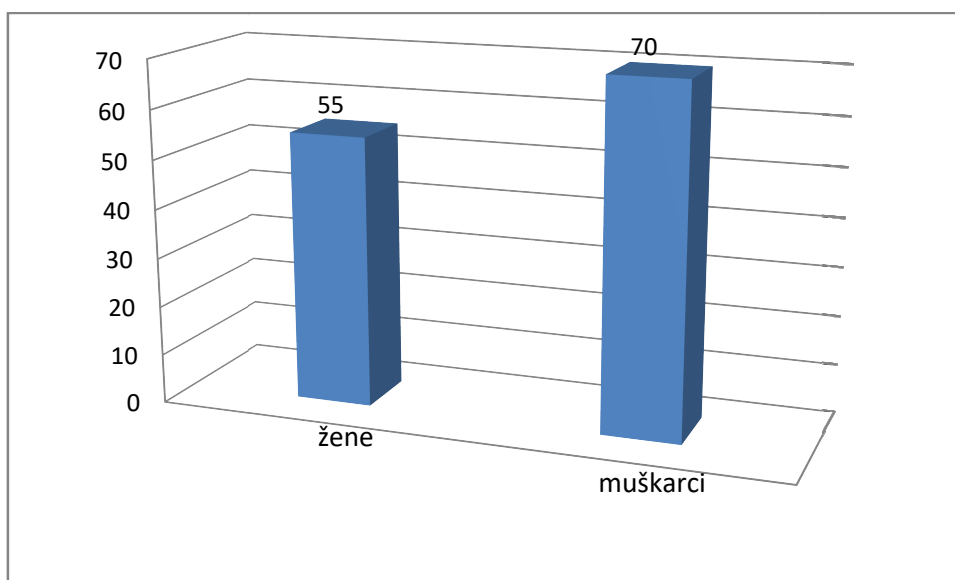
Budući da se sve više razgovara na temu financijske edukacije u školama ali i općenito, svoje istraživanje sam provela nad učenicima srednjih škola u Srednjobosanskom kantonu zbog limitiranih sredstava na raspolaganju.

Anketni upitnik koji je kreiran sličan je anketnim upitnicima koji su provedeni u Hrvatskoj u PISA 2012 istraživanju i PISA 2018 provedenih u drugim zemljama, samo prilagođen našim potrebama. Sastoji se od 27 pitanja od kojih se prvih 8 pitanja odnosi na opće socio-ekonomske podatke kao što su spol, dob, školsko usmjerenje, upravljanje novcem i vlastitim financijama, bankovna kartica, te načini štednje novca. Nakon toga su slijedila pitanja podijeljena prema sadržaju, procesu i kontekstu. Pomoću SPSS programa dobiveni su rezultati koji su prezentirani u nastavku rada.

2.2.2 Struktura ispitanika

Kao što je prethodno navedeno, u istraživanju su sudjelovali učenici srednjih škola u Srednjobosanskom kantonu, a anketa je poslana školama u vidu linka. Anketiranje se vršilo u periodu od 17.5.2021. - 5.6.2021. Link je poslan na 25 email adresa, to jeste 25 škola koje su aktivne u ovom kantonu. Da li su sve škole sudjelovale to ne mogu znati zbog toga što je istraživanje bilo anonimnog karaktera i što se provodilo online zbog trenutne epidemiološke situacije u cijeloj državi. Na školama je bilo hoće li dati suglasnost o sudjelovanju u istraživanju. Ispitivanje se vršilo na uzorku od 125 učenika srednjih škola, od čega je 70 muškaraca ili 56% ispitanika i 55 žena ili 44% ispitanica.

Grafikon 1. Spol učenika

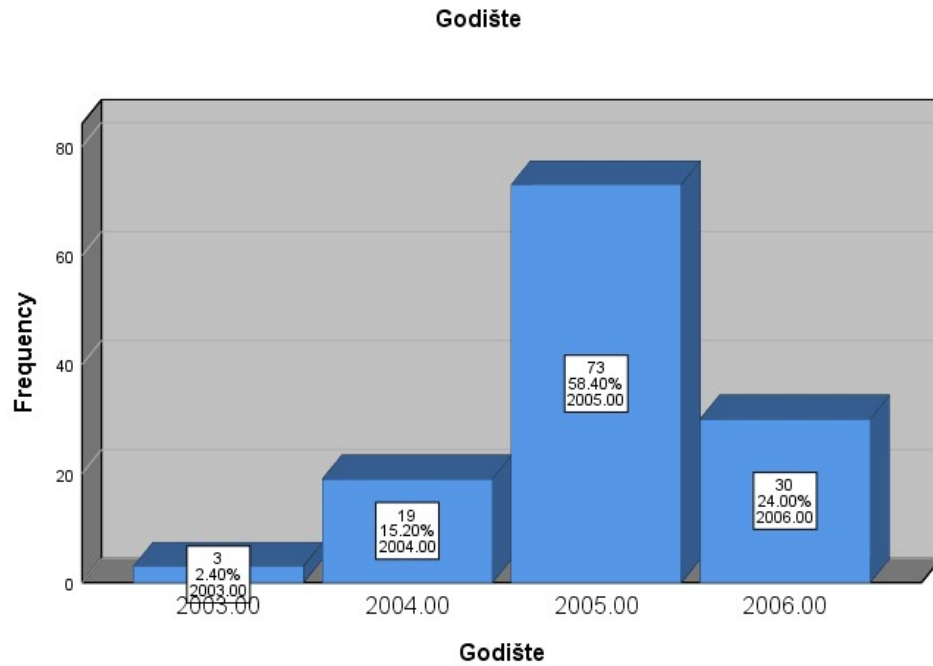

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Prema rezultatima analize u uzroku se nalaze učenici između 2003 i 2006 godišta. U prosjeku učenici su 2005 godišta, uz mali stupanj odstupanja oko aritmetičke sredine odgovora.

Rezultati pokazuju da je najviše učenika 2005 godišta, točnije 58,4% uzorka, zatim 2006 godišta, njih ima 24%, dok je 2004 godišta u analiziranom uzorku 15,2%. Najmanje ispitanih je 2003 godišta, te ih u ispitanom uzorku ima svega 2,4%. Grafički prikaz je u grafikonu koji slijedi.

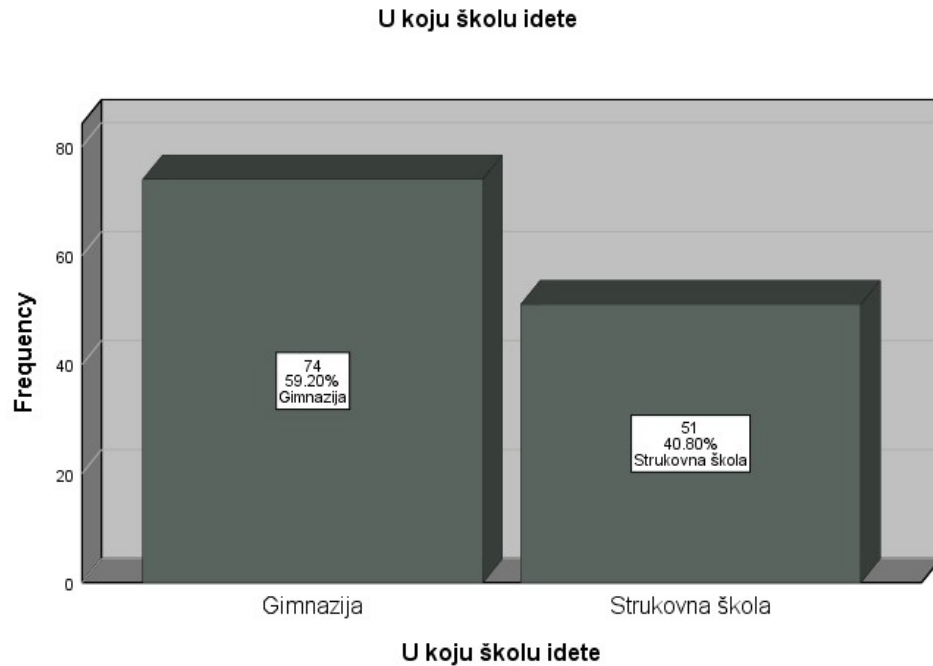
Grafikon 2. Godište učenika

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Analizirani podaci pokazuju da 59,2% učenika ili njih 74 pohađa gimnaziju, dok 40,8% ili 51 učenik pohađa strukovnu školu. Grafički prikaz strukture odgovora je na sljedećem grafičkom prikazu.

Grafikon 3. Škola učenika

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

2.2.3 Rezultati istraživanja

Naredni dio će dati uvid u stvarnu sliku financijske pismenosti učenika u Srednjobosanskom kantonu na osnovu kojih ću dati konačan zaključak na kojem smo to nivou u odnosu na učenike srednjih škola iz Hrvatske.

Prije prezentacije rezultata dobivenih anketnim upitnikom, potrebno je naglasiti da konceptualni okvir obuhvaća tri dimenzije, i to:

1. sadržaje
2. procese
3. kontekste.

Sadržaj podrazumijeva da učenici imaju određena znanja i razumijevanja kako bi izvršili određene zadatke. Podrazumijeva identifikaciju sljedeća četiri sadržajna područja: novac i transakcije, planiranje i upravljanje financijama, rizik i nagrade, te financijsko okruženje.

Proces je kategorija koja se koristi da se utvrdi koliko učenici razumiju i primjenjuju koncepte, a sve u svrhu njihovog kreativnog rješenja određene situacije bitne za njihove financije. Tako četiri kategorije procesa podrazumijevaju: pronalaženje financijskih informacija, analiziranje informacija u financijskom kontekstu, vrednovanje financijskih pitanja i primjenjivanje financijskog znanja i razumijevanja.

I, **konteksti** su kategorija u kojima se pismenost koristi. Način na koji će se koristiti konteksti ovisi o situacijama u kojima su problemi predstavljeni. Tako, nekada će neke situacije biti bliže shvaćanjima petnaestogodišnjih učenika, a neke ne. Četiri su konteksta: obrazovni, obiteljski, osobni i društveni.

Na pitanje o upravljanju novcem, odnosno gdje su najviše naučili o upravljanju novcem učenici su odgovorili kod kuće, čak 52,8% odgovora je išlo u tom smjeru, zatim 21,6% njih je odgovorilo da je to iz vlastitog iskustva upravljanja s novcem, a 13,6% učenika je odgovorilo iz medija. Svega 6,4% je odgovorilo da je to iz škole, a 5,6% u razgovoru s prijateljima.

Tabela 2. Upravljanje novcem i iskustvo

Gdje ste najviše naučili o upravljanju novcem?			
		Frekvencija	Postotak
Važeće	Kod kuće	66	52.8
	U školi	8	6.4
	U razgovoru s prijateljima	7	5.6
	Iz medija: novine, časopisi, radio, televizija, internet	17	13.6
	Iz vlastitog iskustva upravljanja s novcem	27	21.6
	Ukupno	125	100.0

Kada je u pitanju sposobnost upravljanja vlastitim financijama, rezultati analize pokazuju da se učenici najviše smatraju relativno sposobnima, te da bi voljeli da znaju malo više upravljati financijama, točnije 32% ispitanog uzorka ima ovakav stav. Dalje, 31,2% učenika smatra da su sposobni i da razumiju većinu onoga što trebaju da znaju, dok 18,4%

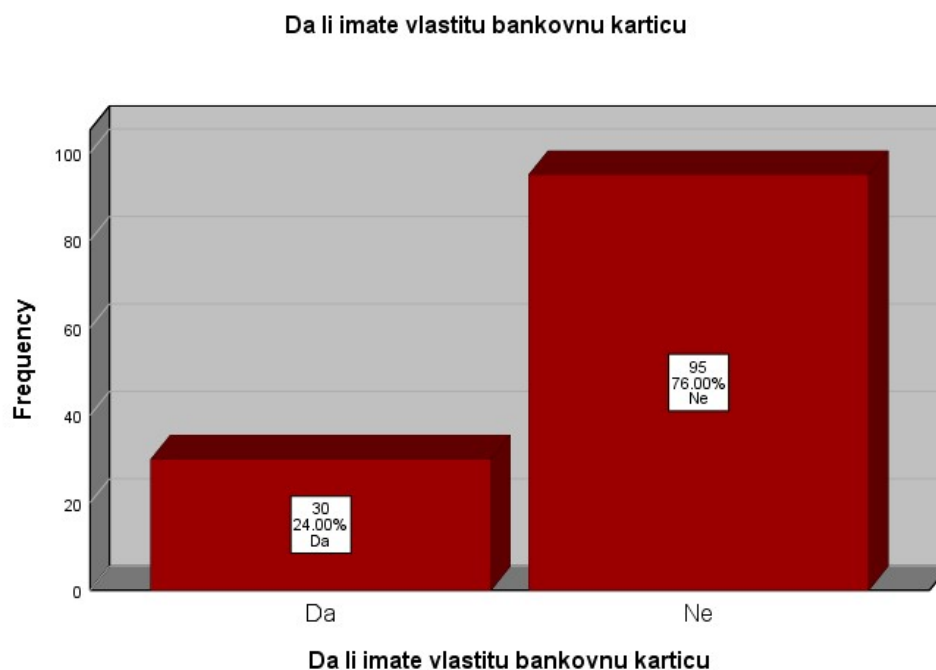
ispitane skupine smatra da je jako sposoban/sposobna upravljati financijama i da dobro razumiju upravljanje novcem. Svega 18,4% uzorka je odgovorilo da se ne smatraju sposobnim upravljati financijama, te da bi voljeli puno više učiti o ovome.

Tabela 3. Sposobnost upravljanjem financijama

Koliko se smatrate sposobnima (samouvjerenima) upravljati vlastitim financijama?		Frekvencija	Postotak
Važeće	Ne smatram se sposobnim/sposobnom uopće - volio/la bih da znam puno više o upravljanju novcem	23	18.4
	Relativno sposoban/sposobna- volio/la bih da znam malo više o upravljanju novcem	40	32.0
	Sposoban/sposobna- razumijem većinu onoga što trebam znati	39	31.2
	Jako sposoban/sposobna- razumijem upravljanje novcem jako dobro	23	18.4
	Ukupno	125	100.0

Na pitanje o posjedovanju bankovne kartice, prema rezultatima analize većina učenika ne posjeduje bankovnu karticu ili 76% uzorka, dok 24% uzorka je odgovorilo potvrdno na ovo pitanje. Grafički prikaz strukture odgovora je na sljedećem grafičkom prikazu.

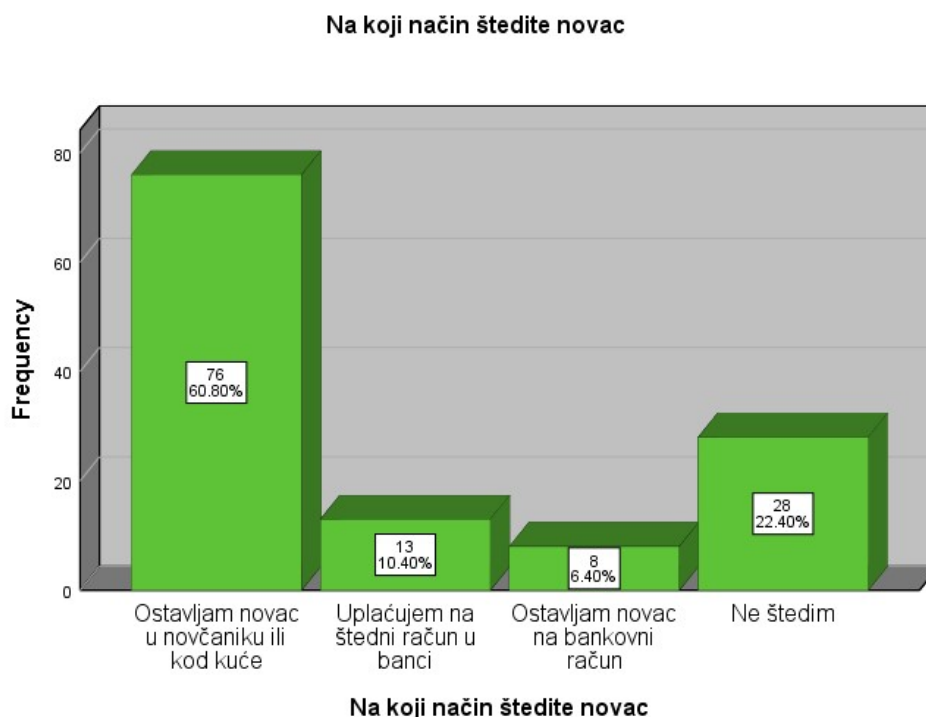
Grafikon 4. Posjedovanje bankovne kartice

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Kada su u pitanju načini na koji se novac štedi, rezultati analize pokazuju da većina učenika štedi novac što isti ostavlja u novčaniku ili kod kuće, 60,8% ispitanog uzorka je dalo ovaj odgovor, 22,4% uzorka je odgovorilo da ne štedi novac, 10,4% uplaćuje na štedni račun u banci, a samo 6,4% uzorka ostavlja novac na bankovnom računu. Grafički prikaz strukture odgovora je na grafikonu koji slijedi.

Grafikon 5. Način štednje

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Pitanja koja slijede će otkriti koliko su srednjoškolci u Srednjobosanskom kantonu finansijski pismeni i koliko imaju znanja.

Naredna tri pitanja su vezana, i prema sadržaju se odnose na novac i transakcije. Što se tiče njihovog opisa u prvom se treba prepoznati svrha računa, u drugom pronaći iznos poštarine, a u trećem ispraviti pogrešku koja je na računu. Da bi to učenici mogli uraditi potrebno je da prepoznaju finansijske podatke, te da primjene finansijsko znanje i razumijevanje. Koliko su bili ne/uspješni otkrit će tabela koja slijedi.

Tabela 4. Račun

Zašto je Ivana dobila ovaj račun?				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	17	13.6	13.6
	Točno	108	86.4	100.0
	Ukupno	125	100.0	
Koliko je Eko - moda naplatila dostavu odjeće?				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	8	6.4	6.4
	Točno	117	93.6	100.0
	Ukupno	125	100.0	
Koliki će biti ukupni iznos na novom računu?				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	80	64.0	64.0
	Točno	45	36.0	100.0
	Ukupno	125	100.0	

Na pitanje zašto je Ivana dobila ovaj računa, 86,4% učenika je odgovorilo da Ivana treba platiti Eko-modi čime je dalo točan odgovor, dok je netočno odgovorilo svega 13,6% učenika.

Sljedeće pitanje koje su dobili učenici odnosi se na vrijednost naplate za dostavu odjeće, gdje su učenici imali tri različita iznosa, od kojih je jedan točan. Naime, 93,6% učenika je odgovorilo točno, dok je samo 6,4% učenika odgovorilo netočno na navedeno pitanje.

I treće pitanje u kojem se trebalo primijeniti financijsko znanje i razumijevanje se odnosi na pogrešku na računu. Poštarina je fiksna naknada, te je postavljeno pitanje učenicima koliki će biti ukupan iznos na novom računu, gdje su također ponuđena tri odgovora, od

kojih je samo jedan točan. Na ovo pitanje je čak 64% učenika odgovorilo netočno, dok je svega 36% njih odgovorilo točno.

Sljedeće pitanje po sadržaju se odnosi na planiranje i upravljanje financijama, a po opisu na prepoznavanje stvari koje trebaju biti prioritet u planiranju proračuna. Pa tako analiza koja ispituje prioritet kod plaćanja, gdje su učenici imali tri ponuđena odgovora, da li platiti kablovsku, stanarinu ili namještaj za baštu, točan odgovor je u 93,6% slučajeva, dok je svega 6,4% učenika odgovorilo netočno na navedeno pitanje. Grafički prikaz strukture odgovora je na grafikonu koji slijedi.

Tabela 5. Prioritet kod plaćanja

Ana je zajedno s prijateljima unajmila kuću. Svi su zaposleni već dva mjeseca. Nemaju nikakvu uštedevinu. Dobivaju plaću jednom mjesečno i upravo su dobili plaće. Sastavili su sljedeći popis zadataka koje bi trebali izvršiti.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	8	6.4	6.4
	Točno	117	93.6	100.0
	Ukupno	125	100.0	

Da bi na sljedeće pitanje mogli odgovoriti, učenici su trebali primijeniti određena financijska znanja i razumijevanja kako bi izračunala vrijeme potrebno za akumuliranje uštedevine. Rezultati analize pokazuju da je 58,4% učenika odgovorilo netočno na zadatak gdje je bilo potrebno izračunati dobit i eventualnu uštedu. Učenicima su bila ponuđena tri odgovora, gdje je jedan od njih bio točan. Dodatnim testiranjem i primjenom Hi kvadrat testa nezavisnosti, rezultati pokazuje da su odgovori učenika međusobno nezavisni i različiti jer je $p < 0,05$. Pream tome, može se zaključiti da je u gimnaziji znatno veći broj netočnih odgovora nego u strukovnim školama.

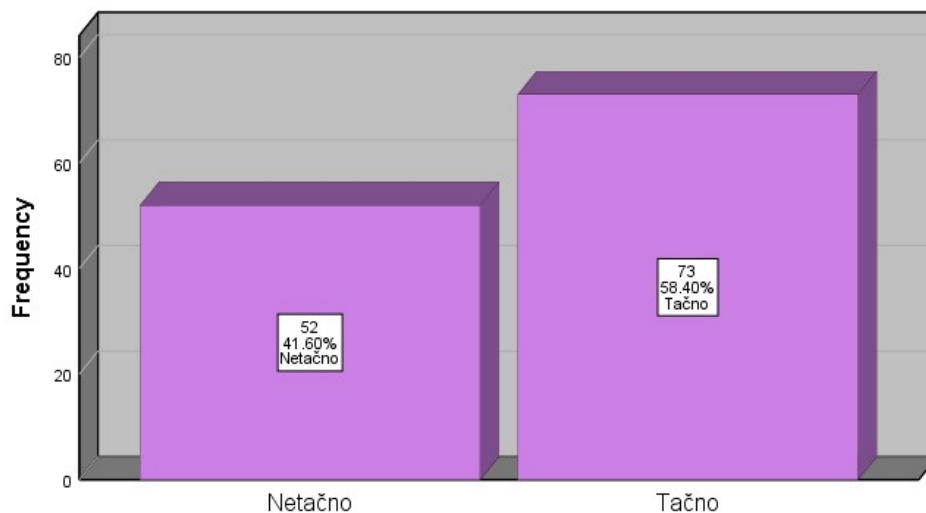
Tabela 6. Načini i mogućnost uštede

Nataša radi u restoranu 3 večeri svakoga tjedna. Svaku večer radi 4 sata i plaćena je 10 KM po satu. Nataša zaradi i 80 KM na napojnicama svaki tjedan. Nataša uštedi točno polovicu ukupnog novčanog iznosa koji zaradi svaki tjedan. Nataša želi uštedjeti 600 KM za putovanje.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	73	58.4	58.4
	Točno	52	41.6	100.0
	Ukupno	125	100.0	

Izračunati približnu svotu zaokruživanjem količina i jediničnih troškova je bio sljedeći zadatak učenika. Učenici su trebali izračunati ukupnu cijenu jabuka i krušaka za određenu kilažu. Prema rezultatima učenika čak 52 ili 41,6% njih je odgovorilo netočno na navedeno pitanje. Učenicima je ostavljen prazan prostor gdje su trebali upisati vrijednost određene cijene krušaka i jabuka. Grafički prikaz strukture odgovora je na grafikonu koji slijedi.

Grafikon 6. Cijena koštanja jabuka i krušaka

Kilogram jabuka košta 1,99 KM, a kilogram krušaka košta 2,99 KM. Kupio/la si 3,910 kilograma krušaka i 2,088 kilograma jabuka na tržnici. Koju ćeš približnu ukupnu svotu trebati platiti

Kilogram jabuka košta 1,99 KM, a kilogram krušaka košta 2,99 KM. Kupio/la si 3,910 kilograma krušaka i 2,088 kilograma jabuka na tržnici. ...

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Naredna dva pitanja vezana su za novac i transakcije, gdje se podaci trebaju analizirati u financijskom kontekstu. Na pitanje zašto je gajba rajčica isplativija od pojedinačne kupovine samo 5,6% učenika odgovorilo točno na pitanje o razlozima isplativosti gajbe u odnosu na kilogram. Na ovo pitanje učenici su djelomično točno odgovorili, točnije njih 48,8%, dok je netočno odgovorilo 45,6% učenika.

Kupnja rajčica u gajbi mogla bi biti loša financijska odluka za neke ljude. Zašto? - 72,8% učenika odgovorilo točno na pitanje, a da bi kupovina gajbe rajčica mogla da bude loša financijska odluka za neke ljude.

Tabela 7. Način kupovine

Rajčice se mogu kupovati po kilogramu ili u gajbi. Cijena kilograma rajčice košta 2,75 KM, a gajba od 10 kilograma košta 22 KM. "Gajba rajčica je isplativija od pojedinačne kupovine rajčica!" - Zašto?				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	57	45.6	45.6
	Djelomično točno	61	48.8	94.4
	Točno	7	5.6	100.0
	Ukupno	125	100.0	
Kupnja rajčica u gajbi mogla bi biti loša financijska odluka za neke ljude. Zašto?				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	34	27.2	27.2
	Točno	91	72.8	100.0
	Ukupno	125	100.0	

Kada učenicima date potvrdu o plaći ili platnu listu, očekivanja su da bi trebali znati i prepoznati određeni financijski podatak i da ga znaju pravilno pročitati. Tako na pitanje koliko je Ivani poslodavac uplatio na bankovni račun točan odgovor je dalo 45,6% učenika, dok ostatak je odgovorio netočno.

Tabela 8. Uplata na račun

Koji iznos je Ivanin poslodavac uplatio na njezin bankovni račun 30. lipnja?				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	68	54.4	54.4
	Točno	57	45.6	100.0
	Ukupno	125	100.0	

U društvenom kontekstu, sljedeće pitanje je dato da se utvrdi da li učenici ispravno reaguju na lažne e-mail poruke od banaka. Prema rezultatima analize može se zaključiti da su učenici u 47,2% slučajeva odgovorili točno na pitanje koje je postavljeno, a ime veze s mail-om koji je Filip dobio od Intesa Sanpaolo banke, gdje je učenicima ponuđeno 4 odgovora, od kojih je jedan točan.

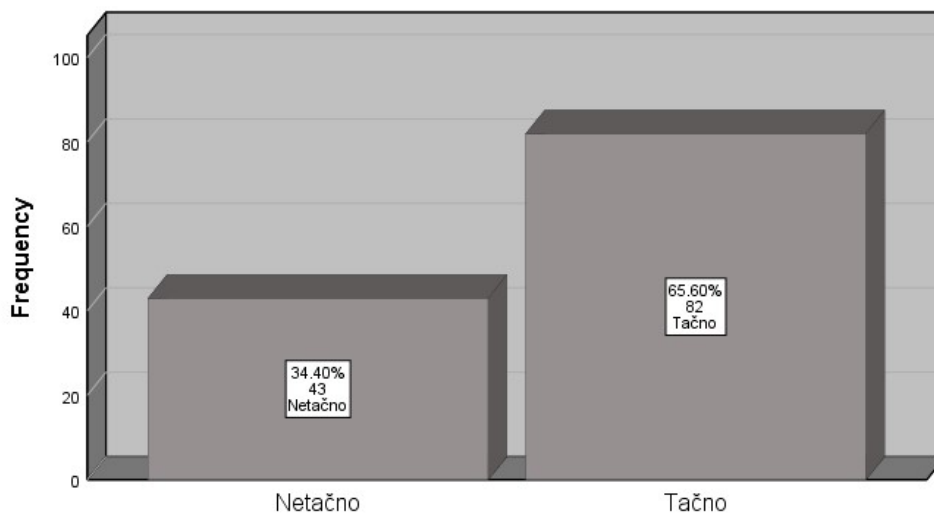
Tabela 9. Email Intesa Sanpaolo banke

Filip posluje sa Intesa Sanpaolo bankom. Na email je dobio poruku i Filip treba da odluči što će uraditi s tim email-om.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	66	52.8	52.8
	Točno	59	47.2	100.0
	Ukupno	125	100.0	

Na pitanje o kreditnoj kartici, učenici su trebali prepoznati sigurnosni postupak prilikom korištenja kartice s PIN-om, svjesni rizika koju ona nosi. Upotreba PIN-a nakon dobivanja bankovne kartice i njegova važnost u istom je bilo pitanje gdje su ponuđena četiri odgovora učenicima, od kojih je jedan točan, što je i zaokružilo 65,6% učenika, dok ostatak nije odgovorio točno. Grafički prikaz strukture odgovora je na grafikonu koji slijedi.

Grafikon 7. Bankovna kartica

Lana živi u Novom Travniku. Dobila je novu bankovnu karticu. Idući dan Lana je dobila osobni identifikacijski broj (PIN) za svoju bankovnu karticu. Što bi Lana trebala učiniti s PIN-om?

Lana živi u Novom Travniku. Dobila je novu bankovnu karticu. Idući dan Lana je dobila osobni identifikacijski broj (PIN) za svoju bankovnu karti...

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Sljedeća pitanja će otkriti koliko određeni čimbenici utječu na Svenovu policu osiguranja, a od učenika se očekuje da te podatke analiziraju u financijskom kontekstu.

Tabela 10. Polica osiguranja

Sven je zamijenio svoj stari motocikl mnogo jačim motociklom.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	39	31.2	31.2
	Točno	86	68.8	100.0
	Ukupno	125	100.0	
Sven je obojio svoj motocikl u drugu boju.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	45	36.0	36.0

	Točno	80	64.0	100.0
	Ukupno	125	100.0	
Sven je prošle godine skrivio dvije prometne nesreće.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	61	48.8	48.8
	Točno	64	51.2	100.0
	Ukupno	125	100.0	

Prema rezultatima analize može se zaključiti da su učenici kada je u pitanju Svenova policna osiguranja i utjecaj promjene bicikla starim za novi, odgovorili točno u 68,8%, dok je njih nešto više od 30% odgovorilo netočno.

Utjecaj bojenja, policu osiguranja učenici su u 64% odgovorili s točnim odgovorom, dok su u 36% slučajeva odgovorili netočno.

Kada su u pitanju prometne nesreće i njihov utjecaj na policu osiguranja, učenici su u 51,2% slučajeva odgovorili točno, dok je 48,8% njih odgovorilo netočno.

Sljedeće pitanje je postavljen tako da učenici ocijene da li se povećava određeni trošak ili ostaje isti uslijed kupovine novog vozila. Postavljena su tri troška, i to: mjesečna rata kredita, troškovi goriva i troškovi popravke i održavanja. Učenici su dali sljedeće odgovore:

Tabela 11. Trošak novog vozila

Mjesečna rata kredita				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	52	41.6	41.6
	Točno	73	58.4	100.0
	Ukupno	125	100.0	

Troškovi goriva				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	37	29.6	29.6
	Točno	88	70.4	100.0
	Ukupno	125	100.0	
Troškovi popravke i održavanja				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	35	28.0	28.0
	Točno	90	72.0	100.0
	Ukupno	125	100.0	

Kada je u pitanju mjesečna rata, učenici su u 41,6% slučajeva odgovorili netočno, dok je njih 58,4% odgovorilo točno. Prema rezultatima analize može se zaključiti da je 29,6% učenika odgovorilo netočno na pitanje da li se trošak goriva povećava ili smanjuje uslijed kupovine auta, dok je 70,4% njih dalo točna odgovor. Rezultati analize pokazuju da je 72% učenika dalo točan odgovor vezano za tvrdnju da se trošak popravke ili održavanja povećava ili smanjuje, dok je 28% njih netočno odgovorilo na ovo pitanje.

Pitanje koje je sljedeće traži od učenika da spoznaju kakvi su uvjeti otplate pozajmice tijekom dvije godine i koliko se ona razlikuje u slučaju tri godine, te kakva je kamatna stopa na pozajmicu tijekom tri godine. Na ovom pitanju učenici su trebali primijeniti određena financijska znanja i analizirati ih. Prema rezultatima i odgovorima učenika čak 42,4% njih je odgovorilo netočno na tvrdnju da otplatni plan pokazuje da će mjesečna otplata biti veća za pozajmicu tijekom tri godine, dok je 57,6% učenika odgovorilo točno. Analiza odgovora pokazuje da su učenici u 56,8% slučajeva odgovorili netočno kada je u pitanju ukupna plaćena kamata i njeno eventualno povećanje za pozajmicu tijekom tri godine.

Tabela 12. Pozajmica

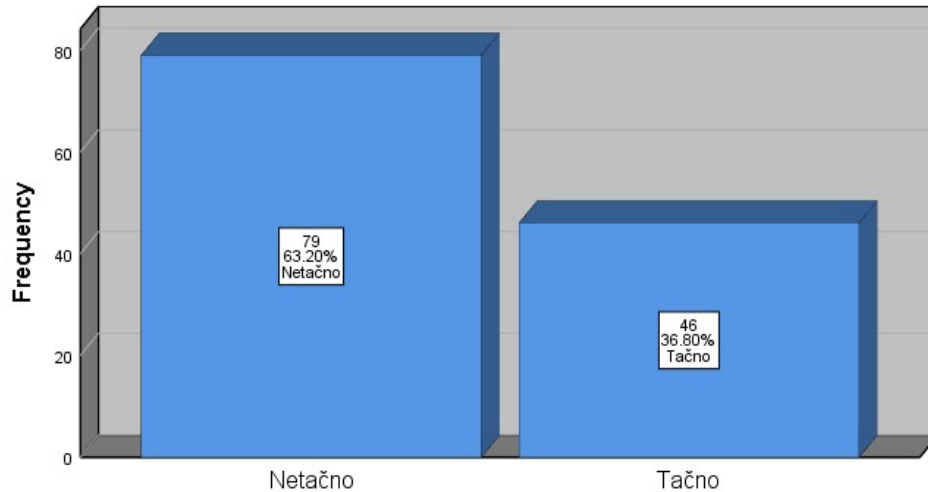
Mjesečna otplata će biti veća za pozajmicu tijekom tri godine.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	53	42.4	42.4
	Točno	72	57.6	100.0
	Ukupno	125	100.0	
Ukupna plaćena kamata će biti veća za pozajmicu tijekom tri godine.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	71	56.8	56.8
	Točno	54	43.2	100.0
	Ukupno	125	100.0	

U narednom pitanju sažeta su dva pitanja u kojim a je potrebno identificirati financijske podatke i analizirati podatke u financijskom kontekstu.

U primjeru je dat Izvod iz banke gdje su učenici imali postavljeno pitanje i ponuđena tri odgovora, od kojih je jedan točan. Odgovori su u vidu iznosa, a pitanje je bilo koliko ukupno iznosi naknada koju je banka naplatila. Prema rezultatima odgovora učenika može se zaključiti da je 63,2% njih odgovorilo netočno, dok je svega 36,8% učenika odgovorilo točno na navedeno pitanje.

Grafikon 8. Izvod iz banke

Svakog tjedan gospoda Volić izvrši prijenos 130,00 KM na bankovni račun svoga sina. U Novom Travniku, banke naplaćuju nakandu za svaki prijenos. Gđa Volić zaprimila je ovaj izvod iz svoje banke u studenom 2021. godine.

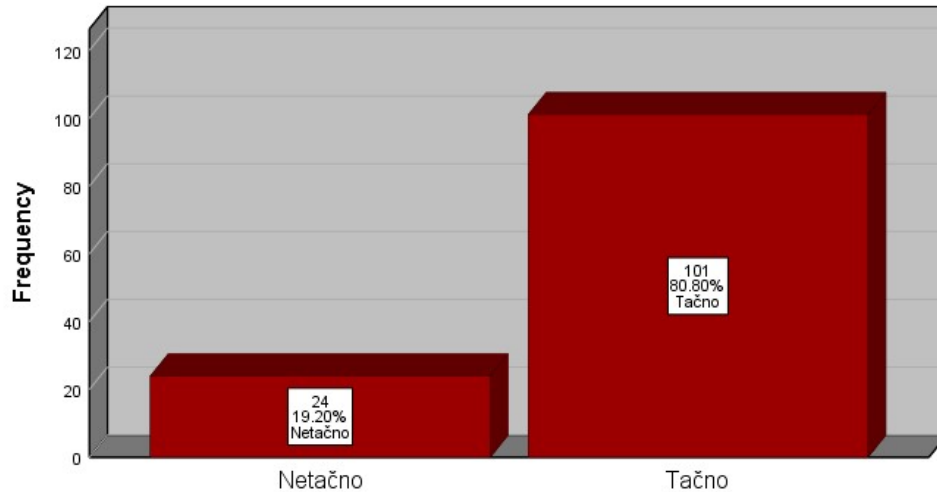
Svakog tjedan gospoda Volić izvrši prijenos 130,00 KM na bankovni račun svoga sina. U Novom Travniku, banke naplaćuju nakandu za sva...

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Pitanje koje se nastavlja na osnovu prethodnog Izvoda, a to je koji saldo će biti kod gđe Volić nakon izvršenog prijenosa sredstava, gdje su također bili ponuđeni odgovori, od kojih je samo jedan bio točan, čak 80,8% učenika je točno odgovorilo, dok je samo 19,2% njih dalo netočan odgovor. Grafički prikaz strukture odgovora je na grafikonu koji slijedi.

Grafikon 9. Bankovni saldo nakon prijenosa

Sljedeće transakcije su se dogodile 3. prosinca •Plaća u iznosu 575,00 KM uplaćena je na račun gđe Volić • Gđa Volić izvršila je prijenos 130,00 KM na račun svoga sina Gđa Volić nije imala drugih transakcija 3. prosinca. Kakav je bio njezin bankovni sald

Sljedeće transakcije su se dogodile 3. prosinca •Plaća u iznosu 575,00 KM uplaćena je na račun gđe Volić • Gđa Volić izvršila je prijenos 130,0...

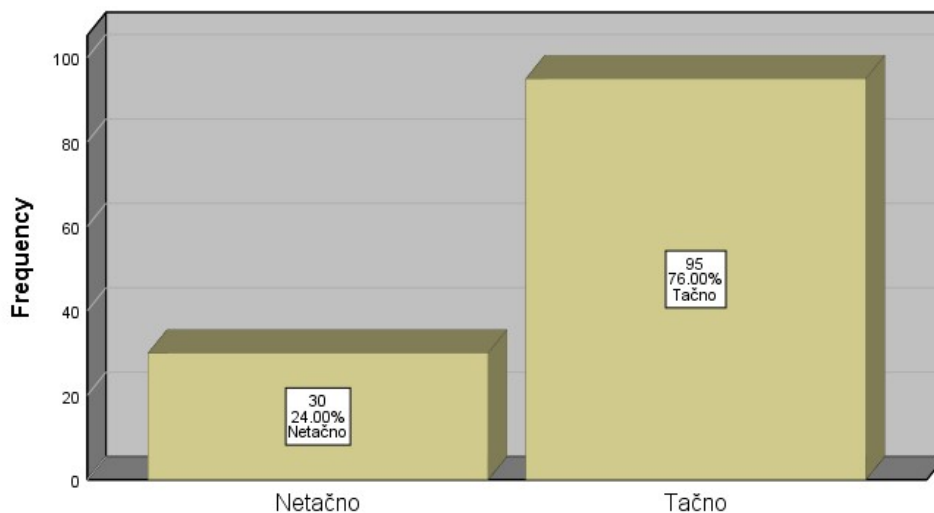
Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Analizom informacija u finansijskom kontekstu, Ben može upravljati i planirati svoje finansijske. Tako se od učenika tražilo da na osnovu iznesenih podataka o pretplatama daju svoj sud koja je bolja i prihvatljivija za Bena.

Učenicima su postavljene dvije pretplate s različitim paketima, te postavljeno pitanje zbog čega je finansijska prednost Pretplate 2. Učenici su dobili ponuđene odgovore od kojih je samo jedan tačan. Prema rezultatima analize odgovora 76% učenika je odgovorilo tačno, dok je 24% njih dalo netočan odgovor. Grafički prikaz je na sljedećem grafikonu.

Grafikon 10. Pretplata za telefon

Ben živi u Novom Travniku i ima mobitel. U Novom Travniku su dostupne dvije vrste telefonske pretplate. Što je jedna od mogućih finansijskih prednost korištenja telefonske pretplate poput Pretplate 2?

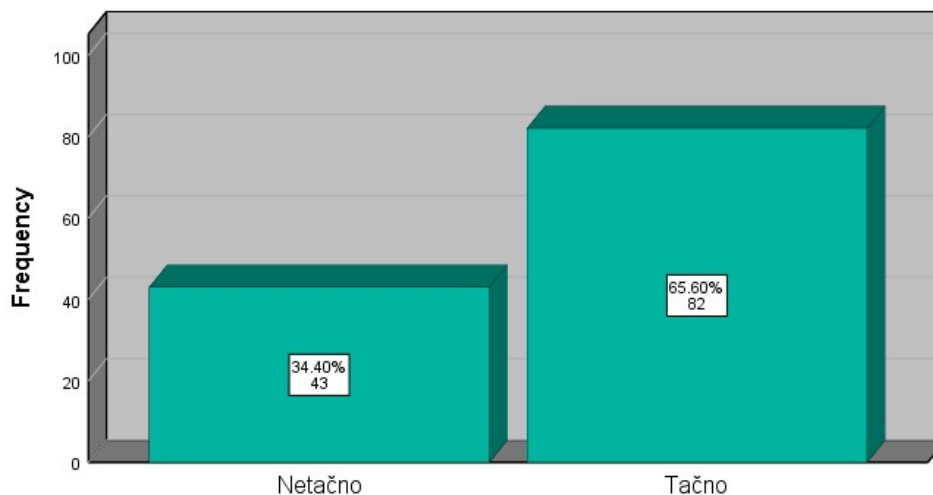
Ben živi u Novom Travniku i ima mobitel. U Novom Travniku su dostupne dvije vrste telefonske pretplate. Što je jedna od mogućih finansijskih ...

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Ben odlučuje da koristi Pretplatu 1, njegova upotreba mobitela je jedan sat svaki dan, ali rijetko šalje SMS poruke, ponuđene su 4 različite telefonske tvrtke, gdje učenika treba da kaže koja od njih je najpovoljnija. Prema rezultatima analize, može se zaključiti da je 65,6% učenika odgovorilo tačno na navedeno pitanje, dok je 34,4% njih dalo netočan odgovor. Grafički prikaz strukture odgovora je na grafikonu koji slijedi.

Grafikon 11. Odabir Tvrtke

Ben odlučuje koristiti Pretplatu 1. Sada mora odabrati koju će telefonsku tvrtku koristiti. Ben razgovara mobitelom otprilike sat vremena svaki dan, ali jako rijetko šalje SMS poruke. Tabela ispod prikazuje detalje četiri različite telefonske tvrtke koje

Ben odlučuje koristiti Pretplatu 1. Sada mora odabrati koju će telefonsku tvrtku koristiti. Ben razgovara mobitelom otprilike sat vremena svaki da...

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

I posljednje pitanje ovog upitnika po sadržaju se odnosi na financijsko okruženje, a potrebno je procijeniti moguće financijske probleme. Ponuđene su tri izjave koje su vezane za račun za mobitel, ali Alan je maloljetan pa njegova majka odgovorna za sve nastale "probleme".

Prema rezultatima analize može se zaključiti su učenici na izjavu da je Alanova mama zakonski odgovorna za plaćanje računa u 81,6% slučajeva odgovorili točno, dok je svega 18,4% njih dalo netočan odgovor.

Na izjavu da trgovina mobitela mora platiti račun ako to ne učini Alan i njegova majka točne odgovore je dalo 76% učenika, dok je 24% njih netočno odgovorilo na ovu izjavu.

Da račun ne mora biti plaćen ako Alan vrati mobitel u trgovinu točan odgovor je dalo 64,8% učenika, dok 35,2% njih je dalo netočan odgovor na navedenu tvrdnju.

Tabela 13. Odgovornost majke za plaćanje računa

Alanova majka je zakonski odgovorna za plaćanje računa.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	23	18.4	18.4
	Točno	102	81.6	100.0
	Ukupno	125	100.0	
Trgovina mobitelima mora platiti račun ako to ne učine Alan i njegova majka.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	30	24.0	24.0
	Točno	95	76.0	76.0
	Ukupno	125	100.0	100.0
Račun ne mora biti plaćen ako Alan vrati mobitel u trgovinu.				
		Frekvencija	Postotak	Kumulativ
Važeći	Netočno	44	35.2	35.2
	Točno	81	64.8	100.0
	Ukupno	125	100.0	

Za kraj je ostalo još provjeriti i dati konačnu ocjenu za postignuća na ovom anketnom upitniku. Od ukupno 26 pitanja na osnovu kojih se provjeravala financijska pismenost učenika, prosjek točnih odgovora u cjelokupnom uzorku je 15 (58% točnih odgovora). Rezultati će biti predstavljeni i Hi - kvadrat testom da se vidi da li postoji razlika u školskim usmjerenjima.

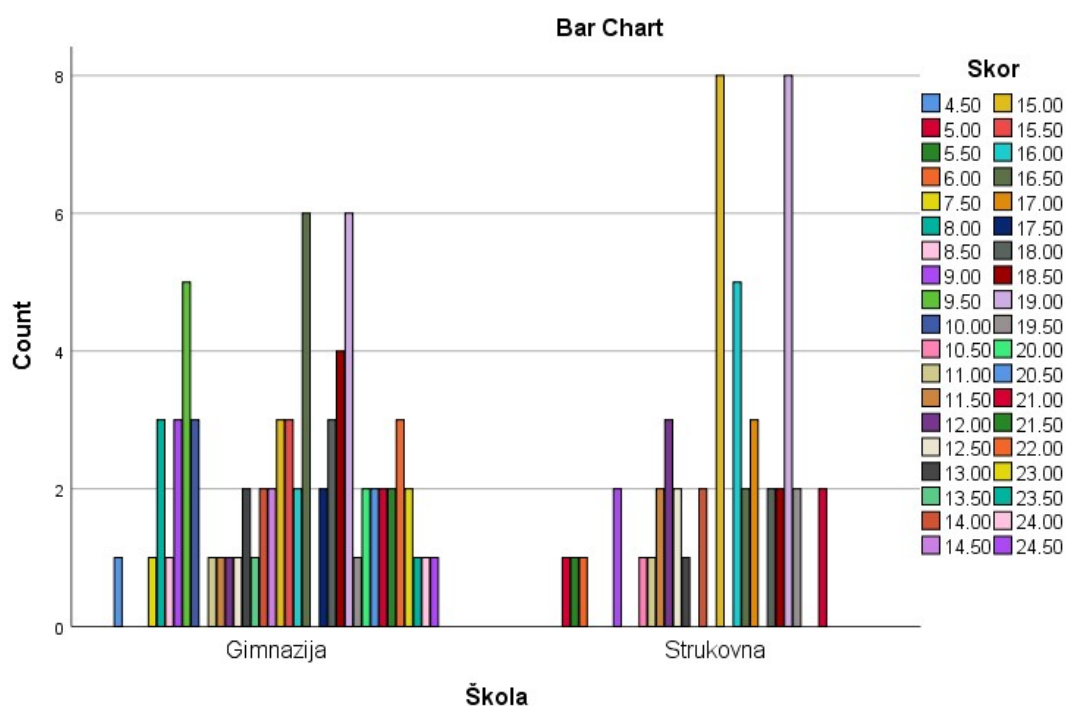
Tabela 14. Testiranje konačnih rezultata

Hi - kvadrat Test			
	Vrijednost	Stupanj slobode (df)	Asimptotski značaj (dvostrano)
Pearson HI-kvadrat	49.695 ^a	37	.079
Omjer vjerojatnosti	64.909	37	.003
Linearno povezivanje	.505	1	.477
N valjanih slučajeva	125		

a. 73 ćelije (96,1%) imaju očekivani broj manji do 5. Minimalni očekivani broj je 0,41.

Prema rezultatima Hi kvadrat testa može se zaključiti da ne postoji značajna statistička razlika između strukovnih škola i gimnazija po pitanju konačnog postignuća, te da su odgovori ispitanika međusobno zavisni i slični. U tabeli, s obzirom na to da su različiti brojevi postignuća te veliki broj podataka, nije bilo moguće tabelu predstaviti i frekvencijski ali je predstavljena na sljedećem grafikonu.

Grafikon 12. Frekvencijski prikaz konačnih rezultata

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

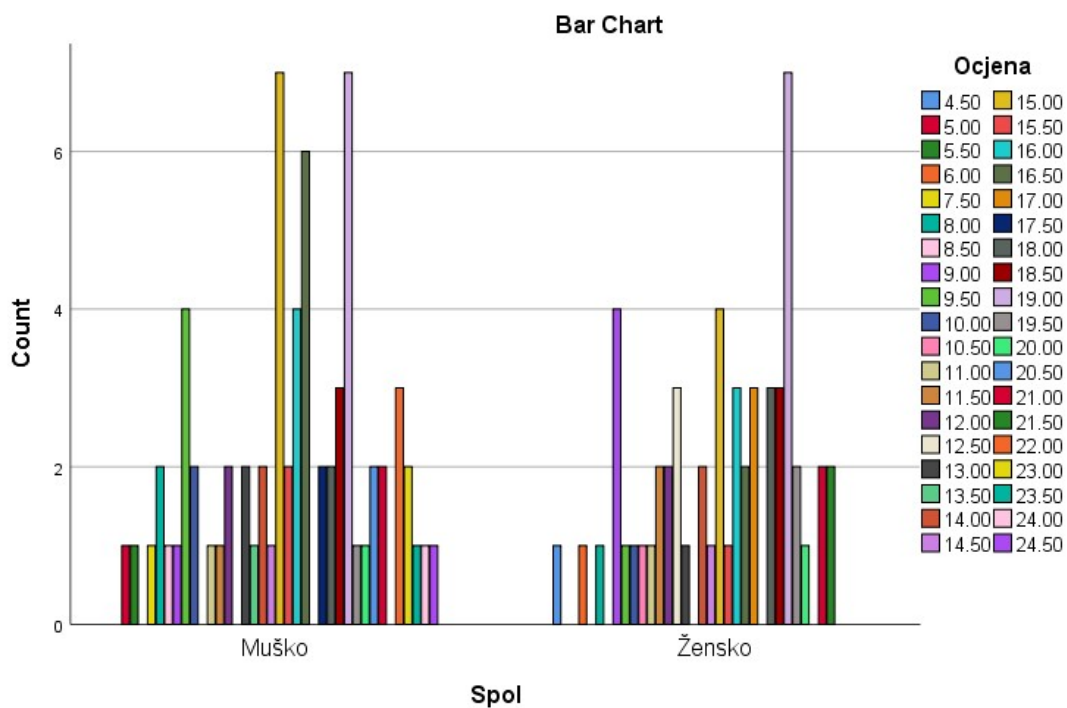
Ako sveukupne podatke, odnosno konačne rezultate usporedimo prema spolu učenika dobit ćemo rezultate koji su prikazani tabelarno i grafički.

Tabela 15. Testiranje finalne ocjene prema spolu

HI – kvadratni test			
	Vrijednost	Stupanj slobode (df)	Asimptotski značaj (dvostrano)
Pearson HI-kvadratni test	35.472 ^a	37	.541
Omjer vjerojatnosti	46.172	37	.143
Linearno povezivanje	.702	1	.402
N vrijednost uzorka	125		
a. 73 ćelije (96,1%) imaju očekivani broj manji od 5. Minimalni očekivani broj je 0,44.			

Prema rezultatima Hi kvadrat testa može se zaključiti da ne postoji značajna statistička razlika između dvije ispitane skupine, žena i muškaraca kada je u pitanju finalna ocjena, jer je $p = 0,541 > 0,05$, a što se može vidjeti i na sljedećem grafičkom prikazu.

Grafikon 13. Prikaz rezultata finalne ocjene prema spolu

Izvor: Prikupljeni primarni podaci

Međutim, kako nije bilo značajnijih statističkih odstupanja u konačnim rezultatima prema spolu urađeno je testiranje prema godištu učenica i učenika, da se utvrdi da li tu ima bitnih odstupanja. Rezultati su prikazani u tabeli koja slijedi.

Tabela 16. Testiranje finalne ocjene prema godištu učenika

HI – kvadratni test			
	Vrijednost	Stupanj slobode (df)	Asimptotski značaj (dvostrano)
Pearson HI-kvadratni test	120.758 ^a	111	.248
Omjer vjerojatnosti	92.405	111	.900
Linearno povezivanje	.564	1	.452
N valjanih slučajeva	125		
a. 150 ćelija (98,7%) ima očekivani broj manji od 5. Minimalni očekivani broj je 0,02.			

Prema rezultatima analize, ne postoji značajna statistička razlika između godišta ispitanika u finalnim ocjenama jer je $p = 0,248 > 0,05$.

Ako usporedim konačne rezultate učenika iz Srednjobosanskog kantona sa rezultatima koje su hrvatski učenici ostvarili na PISA 2012 istraživanju (slika 7.) dolazim do zaključka da su naši učenici ispod razine ne samo prosjeka zemalja OECD-a nego i svojih vršnjaka iz Hrvatske. Od 26 pitanja koja su se odnosila na financijsku pismenost, konačni rezultat pokazuje da su naši učenici na skali financijske pismenosti na razini 2. To znači da učenici počinju primjenjivati svoje znanje o uobičajenim financijskim proizvodima i često korištenim financijskim pojmovima i konceptima. Na sljedećoj slici su prikazani ti rezultati.

Tabela 17. Prosjek ostvarenih rezultata učenika SBK prema skali financijske pismenosti

R.br.	Pitanje	Razina
1	Račun	1
2	Dostava na računu	2
3	Novi račun	2
4	Zadaci - prioriteti u plaćanju	2
5	Štednja	1

6	Cijena rajčice	1
7	Isplativost pojedinačne kupovine rajčice	1
8	Financijske odluka o kupovini rajčice	1
9	Potvrda o plaći	2
10	Emal poruka banke	2
11	PIN na bankomatskoj kartici	2
12	Zamjena motocikla	2
13	Motocikl u drugoj boji	2
14	Prometna nesreća	2
15	Mjesečna rata kredita	2
16	Troškovi goriva	2
17	Troškovi popravka i održavanja	2
18	Mjesečna otplata pozajmice	2
19	Plaćena kamata na pozajmicu	2
20	Bankarska naknada na izvodu	2
21	Bankovni saldo na izvodu	2
22	Prednost korištenja telefonske pretplate	2
23	Opcija - najbolja ponuda za telefonsku pretplatu	1
24	Zakonski odgovorna osoba za plaćanje računa	2
25	Trgovina mobitelima - plaćanje računa	2
26	Vraćanje mobitela/neplaćanje računa	1
	PROSJEK ODGOVORA	2

ZAKLJUČAK

Kako se financijska tržišta razvijaju i šire, tako postaje potreba da se više razvija i stječu znanja iz oblasti financija. Razvijene i zemlje u razvoju stavljaju u fokus mlade ljude sa kojima bi se trebalo raditi da se financijski educiraju, kako se ne bi desile povijesne činjenice o ekonomskim krahovima koje su se desile ili se dešavaju. Na globalnom nivou financijska pismenosti je prepoznata kao bitan element stabilnosti i razvoja. Zemlje OECD - a razvile su strategije za podizanje razine financijskog znanja i pismenosti cjelokupne populacije s posebnim naglaskom na mlađe generacije i te strategije su implementirali kroz PISA istraživanje. Budući da je PISA (2018) istraživanje provedeno prvi put i kod nas u Bosni i Hercegovini, rezultati o financijskoj pismenosti u školama, koje je provela Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, nije bilo u fokusu ovog istraživanja.

Da li je i u kojoj mjeri koncept financijske pismenosti prisutan u kurikulumima srednjoškolskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini? Koncept financijske pismenosti u kurikulumima našeg srednjoškolskog obrazovanja skoro da se i ne spominje. Iz analiziranog upitnika koji su popunjavali srednjoškolci iz Srednjobosanskog kantona, dobiven je podatak da se o upravljanju novcem najmanje uči u školama što bi značilo da se ne pridaje velika važnost tomu niti financijskom opismenjavanju. Činjenica je da ni u jednom, dostupnom na internetu, nastavnom planu i programu se ne spominje financijska pismenost kao predmet učenja i izučavanja, što je poražavajući podatak. Jedni predmet koji se sluša u svim školama, kako strukovnim tako i gimnazijama, i iz kojeg se uči ponešto o financijama je predmet *Politika i građansko društvo, gospodarstvo*. Kako je navedeno u nastavnim planovima i programima Srednjobosanskog kantona, građa ovog predmeta je opsežna pa je učenicima dozvoljeno da izaberu teme koje najviše odgovaraju njihovim potrebama i interesima. Postojeći nastavni planovi i programi se svode na pamćenje i razumijevanje te se time ne mogu pratiti trendovi i nova postignuća, a samim tim se ne mogu razvijati potrebne kompetencije.

Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje je 2018. godine uradila dokument u kojem je dala *smjernice za provedbu zajedničkih jezgri definiranih na ishodima učenja za kroskurikulska i međupredmetna područja* u kojem je kroz poduzetništvo stavila naglasak na financijsku pismenost i obrazovanje. Također je istaknula da poduzetništvo kao kroskurikulska područja ne može biti vezano samo za jedan nastavni predmet nego ono zahtijeva izgradnju vještina iz svih drugih područja koje učenici izučavaju. Analiza nastavnih planova i programa, te obrazovnih praksi pokazuju da se radi na kroskurikulskom području ali da bi rezultati trebali biti vidljiviji, sustavniji i razvijeniji da bi efekt obrazovnih učinaka bio pozitivan. Osim Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanja u financijsko educiranje i opismenjavanje je također krenula Centralna banka Bosne i Hercegovine koja kroz pilot projekte nastoji educirati nastavno osoblje koje

bi to svoje stečeno znanje trebalo prenijeti svojim učenicima. Budući da je to noviji podatak, treba vjerovati da će ovakvi projekti krenuti u realizaciju na cijeloj teritoriji naše zemlje i postići ono što mu je i svrha, a to je financijski educirati naše učenike koji će u budućnosti znati donijeti prave poteze ne narušavajući ekonomsku stabilnost.

Da li su srednjoškolci u Srednjobosanskom kantonu financijski educirani? Što se tiče financijske edukacije učenika u Srednjobosansko kantonu, na osnovnu provedenog istraživanja može se izvesti zaključak da učenici imaju osnovno financijsko znanje i nisu dovoljno educirani. U usporedbi sa svojim vršnjacima iz Hrvatske koji su na skali financijske pismenosti na nivou 3, naši učenici su postigli rezultate na nivou 2 što je ispod prosjeka zemalja OECD-a. Da bi naši učenici bili bolji potrebno ih je dodatno financijski educirati čime bi razvili bolje financijsko ponašanje, a da bi to mogli ostvariti potrebna im je financijska informiranost na svim nivoima (škola, edukacije, internet, projekti i slično). Također je bitno naglasiti da su podaci za usporedbu već dosta zastarjeli jer od PISA 2012 istraživanja prošla su još 3 ciklusa istraživanja, ali je ovo bio jedini relevantni podatak za usporedbu.

Da li spol učenika određuje financijsku pismenost? Konačni i sveukupni, analizirani podaci pokazuju da nema velike razlike u konačnim ocjenama što se tiče spola. Odnosno, da ne postoji značajno statističko odstupanje u pogledu ostvarenih rezultata, a odnosi se na spol učenika.

Da li demografske i socioekonomske karakteristike učenika i njihovih obitelji utječu na financijsku pismenost? Nakon analize spola, dobi i školskog usmjerenja učenika u srednjim školama Srednjobosanskog kantona, slijedila su pitanja vezana za socio-ekonomske i demografske karakteristike. Na pitanje gdje su naučili upravljati novcem, oba spola su najviše odgovorila da su naučili kod kuće, 49% učenica i 56% učenika je tako odgovorilo. Za odgovor da su u školi naučili upravljati novcem misli samo 9% učenica i 4% učenika, što je zanimljiv podatak ovog istraživanja i najmanji postotak datih odgovora. Koliko su sposobni upravljati vlastitim financijama oba spola su najviše odgovorila da su relativno sposobni i da bi voljeli znati malo više (33% učenice, a 31% učenici). U ovom pitanju dolazi do malog zaokreta i veže se za pitanje o utjecaju spola na odgovore. Tako je najmanje učenica, njih 14%, dalo odgovor da se ne smatra uopće sposobnima za upravljanje vlastitim financijama i da bi voljele znati puno više, a 14% učenika se smatra jako sposobnima te razumiju što znači upravljati novcem. Podatak o bankovnoj kartici je bio za očekivati jer su njih 73% učenica i 79% učenika odgovorilo da nema bankovnu karticu. O načinu na koji štede, prema dobivenim rezultatima, također je bilo za očekivati da učenici najviše štede tako što ostavljaju novac u novčanik ili kod kuće (56% učenica i 64% učenika), a najmanje odgovora je bilo da ostavljaju na štedni račun i na bankovni račun.

Posljednje istraživačko pitanje koje je postavljeno "*Na kojoj poziciji je Bosna i Hercegovina u dostupnosti financijskog obrazovanja u odnosu na susjedne zemlje?*" točan podatak se ne može dati, jer kao što je ranije navedeno u PISA istraživanju koje je rađeno po prvi put u Bosni i Hercegovini, financijska pismenost se nije istraživala i podataka nema.

Sveukupni dobiveni rezultati znače da je financijska pismenost na osnovnoj razini i da je potrebno da bude u fokusu izučavanja. Spol određuje koliko je tko financijski pismen, u ovom slučaju muškarci su ti koji su pismeniji i samouvjereniji u upravljanju novcem. O upravljanju novcem jako se malo uči u školama, što potvrđuju dobiveni rezultati. Najviše informacija o tome učenici su dobili od svojih roditelja, a ne u školi što bi trebalo biti logičnije. Da bi imali bolje rezultate potrebno je prije svega educirati nastavno osoblje o financijskoj pismenosti kako bi svoje znanje prenijeli na učenike. Nastavni planovi i programi bi trebali biti prilagođeni ovoj vrsti edukacije kako bi učenike mogli financijski opismeniti u najranijim fazama njihovoga života. Odličan primjer je dala Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje kroz rad o smjernicama za provedbu zajedničkih jezgri definiranih na ishodima učenja za kroskurikulsko i međupredmetno područje u kojem je detaljno opisala povezivanje predmeta u svrhu razvijanja poduzetničkih vještina kroz koje se mora financijski educirati.

Centralna banka kao institucija koja održava financijsku stabilnost u zemlji prepoznala je potrebu za financijskom edukacijom koja predstavlja preduvjet da bi stanovništvo donosilo racionalne financijske odluke, a time osiguralo dodatnu stabilnost u cijelom sustavu. Pokrenula je pilot projekte gdje su pokrenute aktivnosti u obuci nastavnog osoblja u tri izabrane srednje škole, a čiji je cilj nastavnicima omogućiti izvođenje financijske edukacije kao fakultativne nastavne aktivnosti. Kroz ovakve ciljne edukacije, Centralna banka mladima promovira financijsku edukaciju i inkluziju, te na kreativan, jednostavan i stručan način objašnjava različite teme koje su bitne za financijsko opismenjavanje. Cilj je da se ovakve aktivnosti osim tri škole koje su u ovom pilot projektu, provedu i u sve ostale škole u Bosni i Hercegovini kako bi zajedničkim iskustvima kreirale najbolje prakse koje bi u budućnost otvorile mogućnosti za uvođenjem financijske edukacije u školske kurikulume.

Preporuka za buduća istraživanja su svakako da se sudjeluje u narednim ciklusima PISA istraživanja bez da nadležna tijela osporavaju ili ne daju nikakav stav o tome, a ako se ne može sudjelovati u tako velikim istraživanjima onda bi se trebalo istražiti stanje u ostalim kantonima. Podatak o financijskoj pismenosti pa i svim ostalim pismenostima bi trebao biti vodilja u stvaranju boljih i kvalitetnijih nastavnih planova i programa, koji će učenicima pomoći u razumijevanju nastavnih cjelina kao i praktičnoj primjeni u budućnosti. Na koncu, da učenici spoznaju u čemu su najbolji i prema čemu bi se trebali orijentirati, te time graditi svoje kompetencije.

Također osim sudjelovanja na međunarodnim PISA istraživanjima mogli bismo iskoristiti materijale koje je Hrvatska donijela u svom *Nacionalnom strateškom okviru financijske pismenosti potrošača za razdoblje od 2021. do 2026. godine*, u kojima je navela da se trebaju financijski educirati svi građani (od najmanjih do onih u trećoj životnoj dobi), kako kroz formalno tako i kroz neformalno obrazovanje. Cjeloživotno financijsko obrazovanje je bitno u svim životnim fazama, tako navode neke od tematskih cjelina koje bi trebale biti u fokusu za postizanje boljeg financijskog obrazovanja. A to su: bolje planiranje osobnih ili obiteljskih financija, prevencija prezaduženosti i osobni mirovinski planovi.

LITERATURA

1. (n.d.). Preuzeto 20. 6 2019 iz Centralna banka Bosne i Hercegovine: <https://www.cbbh.ba/press/edukacija/759?lang=hr>
2. Abdić, A., & Abdić, A. (2015). *Praktikum poslovnih finansija i finansijskog menadžmenta: zbirka riješenih zadataka uz teorijska objašnjenja*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
3. Balen, M. (n.d.). *Financijska pismenost i obrazovanje u Hrvatskoj*. Preuzeto 29. 4 2019 iz Htčak srce: <https://hrcak.srce.hr/196993>
4. Barbić, D., & Lučić, A. (2018). *Financijska pismenost i odgovorna potrošnja u svakodnevnom životu*. Zagreb: Narodne novine.
5. Braš Roth, M., Gregurović, M., Markočić Dekanić, A., & Ružić, D. (n.d.). *PISA 2012 FINANCIJSKA PISMENOST*. Preuzeto 18. 6 2019 iz NCVVO: https://pisa.ncvvo.hr/wp-content/uploads/2018/05/IZVJESTAJ_PISA2012_Financijska_26_finn_2.pdf
6. *Brošura, Financijska pismenost*. (n.d.). Preuzeto 18. 6 2019 iz Hanfa: <https://www.hanfa.hr/media/1459/fin-pismenost-bro%C5%A1lura.pdf>
7. Čaplja, S. (n.d.). *Pismenost je puno više od znati pisati*. Preuzeto 30. 4 2019 iz Chronos: <https://chronos.ba/pismenost-je-puno-vise-od-znati-pisati/>
8. Dekanić, A. M. (2018). *Primjeri PISA zadataka iz finansijske pismenosti: testovi "papir-olovka"*. (N. c. obrazovanja, Producent) Dohvaćeno iz Ncvvo: https://pisa.ncvvo.hr/wp-content/uploads/2018/05/Primjeri-PISA-zadataka_financijska-pismenost_papir-olovka-1.pdf
9. Džumhur, Ž. (2019). *PISA 2018 Izvješće za Bosnu i Hercegovinu*. (o. i. Agencija za predškolsko, Producent) Dohvaćeno iz APOSO: <https://aposo.gov.ba/hr/medunarodna-istrazivanja/izvjesca-za-bih-u-medunarodnim-istrazivanjima/>
10. *Financial Literacy - The cognitive understanding of financial components and skills*. (2021). Preuzeto 6. 9 2022 iz CFI: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/management/financial-literacy/>
11. *Financijska edukacija i inkluzija stanovništva u BiH*. (n.d.). Preuzeto 9. 9 2022 iz Centralna banka Bosne i Hercegovine: <https://fined.cbbh.ba/content/read/1161>
12. *Financijska pismenost*. (2020). (komora, Hrvatska gospodarska) Preuzeto 5. 9 2022 iz HGK: <https://www.hgk.hr/documents/financijska-pismenost-hgk-2020-16048bf8f7ea02.pdf>
13. Gućec, E. (19. 1 2022). *Financijska pismenost u Hrvatskoj*. Preuzeto 5. 9 2022 iz Finax: <https://www.finax.eu/hr/blog/financijska-pismenost-u-hrvatskoj>
14. Kindleberger, C. P., & Aliber, R. Z. (2016). *Najveće svjetske finansijske krize: manije, panike i slomovi - prijevod Luka Marković*. Masmedia, Poslovni dnevnik.
15. Klapper, L., Lusardi, A., & Oudheusden, P. (n.d.). *Financial Literacy Around the World: INSIGHTS FROM THE STANDARD & POOR'S RATINGS SERVICES GLOBAL FINANCIAL LITERACY SURVEY*. Preuzeto 11. 3 2019 iz Gflec: https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/11/Finlit_paper_16_F2_singles.pdf
16. *Launch: Results of the OECD PISA 2018 financial literacy assessment of students*. (5 2020). Preuzeto 16. 5 2020 iz OECD: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/launch-pisa-financial-literacy-results-2018.htm>

17. *Many 15-year-olds struggle with financial literacy, OECD PISA report finds.* (n.d.). Preuzeto 15. 6 2020 iz OECD: <https://www.oecd.org/finance/many-15-year-olds-struggle-with-financial-literacy-according-to-oecd-pisa-report.htm>
18. Markočić Dekanić, A., Gregurović, M., Batur, M., & Fulgosi, S. (2019). PISA 2018: REZULTATI, ODREDNICE I IMPLIKACIJE Međunarodno istraživanje znanja i vještina učenika. U A. M. Dekanić. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
19. *Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy.* (n.d.). Preuzeto 17. 6 2019 iz OECD: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/49319977.pdf>
20. Mešanović, M. (5 2021). Finansijska pismenost stanovnika Bosne i Hercegovine. Sarajevo: FEB d.d. Sarajevo.
21. Mihovil Andelinović, A. P. (2014). *Mjerenje financijske pismenosti studenata Sveučilišta u Zagrebu.* Preuzeto 11. 3 2019 iz Hrčak srce: <https://hrcak.srce.hr/169662>
22. *Mjerenje financijske pismenosti i financijske uključenosti u Hrvatskoj.* (2015). Preuzeto 25. 4 2019 iz Hanfa: <https://www.hanfa.hr/getfile.ashx/?fileId=43343>
23. *Nacionalni strateški okvir financijske pismenosti potrošača za razdoblje od 2021. do 2026. godine.* (18. 6 2021). Preuzeto 20. 9 2022 iz Narodne novine: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_06_68_1316.html
24. *Nastavni plan i program za srednje obrazovanje i vaspitanje.* (n.d.). Preuzeto 1. 9 2019 iz Republički pedagoški zavod Republike Srpske: <https://www.rpz-rs.org/22/rpz-rs/NNPP/za/srednje/obrazovanje/i/vas%C5%A1itanje#.XXwInC4zaM9>
25. *Nastavni planovi i programi.* (n.d.). Preuzeto 1. 9 2019 iz Ministarstva obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i športa: <https://mozks-ksb.ba/hr/dokumenti/>
26. *Nastavni planovi i programi za srednje obrazovanje.* (n.d.). Preuzeto 1. 9 2019 iz Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona: <http://pztz.ba/Page.aspx?id1=61>
27. *OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies.* (2016). Preuzeto 29. 4 2019 iz OECD: <https://www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf>
28. *PISA 2018 Program međunarodne procjene.* (2019). (N. c. obrazovanja, Producent) Preuzeto 17. 12 2019 iz Ncvvo: <https://pisa.ncvvo.hr/o-pisa-ciklusima/pisa-2018/>
29. *Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness.* (7 2005). Preuzeto 16. 5 2020 iz OECD: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/35108560.pdf>
30. *Rezultati Hanfine ankete među srednjoškolcima o financijskoj pismenosti: učenici se rijetko informiraju o financijskim temama.* (2022). Preuzeto 20. 9 2022 iz HANFA: <https://www.hanfa.hr/vijesti/rezultati-hanfne-ankete-me%C4%91u-srednjo%C5%A1kolcima-o-financijskoj-pismenosti-u%C4%8Denici-se-rijetko-informiraju-o-financijskim-temama/>
31. Škreblin Kirbiš, I., Vehovec, M., & Galić, Z. (2016). *RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL SATISFACTION AND FINANCIAL LITERACY: EXPLORING GENDER DIFFERENCES.* Preuzeto 23. 3 2019 iz Hrak srce: <https://hrcak.srce.hr/file/271176>
32. Vehovec, M. (2011). *Financijska i mirovinska pismenost: međunarodna iskustva i prijedlozi za Hrvatsku.* Preuzeto 30. 4 2019 iz Hrčak srce: <https://hrcak.srce.hr/clanak/115362>

33. Vehovec, M., Rajh, E., & Škreblin Kirbiš, I. (2015). *Financijska pismenost građana u Hrvatskoj*. Preuzeto 30. 4 2019 iz Hrčak srce:
<https://hrcak.srce.hr/clanak/206644>
34. Vragić, D. (2015). *Zašto konstantno nemamo dovoljno para? – Šta je finansijska pismenost?* Preuzeto 9. 5 2019 iz Dragan Vragić:
<https://www.draganvaragic.com/blog/zasto-konstantno-nemamo-dovoljno-para-sta-je-finansijska-pismenost/>

POPIS SLIKA

Slika 1. Definicija financijske pismenosti	5
Slika 2. . Rizici financijske nepismenosti građana	6
Slika 3. Proces upravljanja osobnim proračunom	10
Slika 4. Petogodišnji trošak svakodnevnog ispijanja kave	10
Slika 5. Primjer prijave potrošača	11
Slika 6. Financijska pismenost u zemljama Europe	17
Slika 7. Pregled postignuća učenika po pojedinim razinama na skali financijske pismenosti	21

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Spol učenika	24
Grafikon 2. Godište učenika.....	25
Grafikon 3. Škola učenika	26
Grafikon 4. Posjedovanje bankovne kartice	29
Grafikon 5. Način štednje.....	30
Grafikon 6. Cijena koštanja jabuka i krušaka.....	34
Grafikon 7. Bankovna kartica.....	37
Grafikon 8. Izvod iz banke	41
Grafikon 9. Bankovni saldo nakon prijenosa	42
Grafikon 10. Pretplata za telefon.....	43
Grafikon 11. Odabir Tvrtke.....	44
Grafikon 12. Frekvencijski prikaz konačnih rezultata	46

Grafikon 13. Prikaz rezultata finalne ocjene prema spolu.....	48
---	----

POPIS TABELA

Tabela 1. Razine znanja i vještina u financijskoj pismenosti.....	19
Tabela 2. Upravljanje novcem i iskustvo	27
Tabela 3. Sposobnost upravljanjem financijama.....	28
Tabela 4. Račun	31
Tabela 5. Prioritet kod plaćanja.....	32
Tabela 6. Načini i mogućnost uštede.....	33
Tabela 7. Način kupovine.....	35
Tabela 8. Uplata na račun.....	35
Tabela 9. Email Intesa Sanpaolo banke.....	36
Tabela 10. Polica osiguranja.....	37
Tabela 11. Trošak novog vozila	38
Tabela 12. Pozajmica.....	40
Tabela 13. Odgovornost majke za plaćanje računa	45
Tabela 14. Testiranje konačnih rezultata.....	46
Tabela 15. Testiranje finalne ocjene prema spolu	47
Tabela 16. Testiranje finalne ocjene prema godištu učenika.....	49
Tabela 17. Prosjek ostvarenih rezultata učenika SBK prema skali financijske pismenosti	49

PRILOG - ANKETNI UPITNIK

Anketni upitnik: Financijska pismenost u Bosni i Hercegovini

Ovo istraživanje provodi se u svrhu izrade magistarske teze na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu. Cilj istraživanja je ispitati *razinu financijske pismenosti srednjoškolaca u Srednjobosanskom kantonu*. Anketa je u potpunosti anonimna i bit će korištena isključivo u svrhu navedenog istraživanja.

1. Spol

- a) žensko
- b) muško

2. Godište _____

3. U koju školu idete?

- a) Gimnaziju
- b) Strukovnu školu

4. Ako ste odgovorili strukovna škola, napišite koju strukovnu školu pohađate.

5. Gdje ste najviše naučili o upravljanju novcem?

- a) kod kuće
- b) u školi
- c) u razgovoru s prijateljima
- d) iz medija: novine, časopisi, radio, televizija, internet
- e) iz vlastitog iskustva upravljanja s novcem

6. Koliko se smatrate sposobnima (samouvjerenima) upravljati vlastitim financijama:

- a) ne smatram se sposobnim/sposobnom uopće - volio/la bih da znam puno više o upravljanju novcem
- b) relativno sposoban/sposobna- volio/la bih da znam malo više o upravljanju novcem
- c) sposoban/sposobna- razumijem većinu onoga što trebam znati
- d) jako sposoban/sposobna- razumijem upravljanje novcem jako dobro

7. Da li imate vlastitu bankovnu karticu?

- a) da
- b) ne

8. Na koji način štedite novac:

- a) ostavljam novac u novčaniku ili kod kuće
- b) uplaćujem na štedni račun u banci
- c) ostavljam novac na bankovni račun
- d) ne štedim

Sljedeća pitanja pažljivo pročitajte i odgovorite kako smatrate da je ispravno.

Ivana je poštom dobila sljedeći račun:

<i>Eko-moda d.o.o.</i>	
	<i>RAČUN</i>
	<i>Račun; 12345/2019</i>
	<i>Datum izdavanja: 17.7.2021.</i>
<i>Ivana Turić</i>	<i>Eko-moda d.o.o.</i>
<i>Kulina bana bb</i>	<i>Nova cesta 129</i>
<i>72250 Vitez</i>	<i>72290 Novi Travnik</i>

<i>Šifra proizvoda</i>	<i>Opis</i>	<i>Količina</i>	<i>Jedinična cijena</i>	<i>Ukupno (bez poreza)</i>
<i>M023</i>	<i>Majica</i>	<i>3</i>	<i>20</i>	<i>60</i>
<i>H215</i>	<i>Hlače</i>	<i>2</i>	<i>40</i>	<i>80</i>
<i>C152</i>	<i>Cipele</i>	<i>1</i>	<i>60</i>	<i>60</i>
<i>Ukupno</i>				<i>200</i>

	<i>Ukupno bez poreza:</i>	<i>200 KM</i>
	<i>PDV 17%:</i>	<i>34 KM</i>
	<i>Dostava:</i>	<i>10 KM</i>
	<i>Ukupno sa porezom:</i>	<i>244 KM</i>
	<i>Već plaćeno:</i>	<i>0 KM</i>
	 <i>Ukupno dugovanje:</i>	 <i>244 KM</i>
	 <i>Datum dospijeća:</i>	 <i>17.8.2021.</i>

9. Zašto je Ivana dobila ovaj račun?

- a) jer Ivana treba platiti Eko - modi
- b) jer Eko - moda treba platiti Ivani
- c) jer je Ivana platila Eko - modi
- d) jer je Eko - moda platila Ivani

10. Koliko je Eko - moda naplatila dostavu odjeće?

- a) 13 KM
- b) 10 KM
- c) 9 KM
- d) ne znam

11. Ivana je otkrila da je Eko-moda d.o.o. učinila pogrešku na računu. Ivana je naručila i dobila dvije majice, a ne tri. Poštarina je fiksna naknada. Koliki će biti ukupni iznos na novom računu?

- a) 200 KM
- b) 234 KM
- c) 220,60 KM
- d) ne znam

12. Ana je zajedno s prijateljima unajmila kuću. Svi su zaposleni već dva mjeseca. Nemaju nikakvu ušteđevinu. Dobivaju plaću jednom mjesečno i upravo su dobili plaće. Sastavili su sljedeći popis zadataka koje bi trebali izvršiti:

Popis zadataka:

- nabaviti kablovsku televiziju
 - platiti stanarinu
- kupiti namještaj za terasu

Koje će od zadataka s popisa Ana i njeni prijatelji vjerojatno morati izvršiti na vrijeme?

13. Nataša radi u restoranu 3 večeri svakoga tjedna. Svaku večer radi 4 sata i plaćena je 10 KM po satu. Nataša zaradi i 80 KM na napojnicama svaki tjedan. Nataša uštedi točno polovicu ukupnog novčanog iznosa koji zaradi svaki tjedan. Nataša želi uštedjeti 600 KM za putovanje. Za koliko će tjedana Nataša uštedjeti 600 KM?

- a) 3 tjedna
- b) 4 tjedna
- c) 5 tjedana
- d) 6 tjedana

14. Kilogram jabuka košta 1,99 KM, a kilogram krušaka košta 2,99 KM. Kupio/la si 3,910 kilograma krušaka i 2,088 kilograma jabuka na tržnici. Koju ćeš približnu ukupnu svotu trebati platiti?

- a) 8 KM
- b) 13 KM
- c) 16 KM
- d) 18 KM

15. Rajčice se mogu kupovati po kilogramu ili u gajbi. Cijena kilograma rajčice košta 2,75 KM, a gajba od 10 kilograma košta 22 KM.

"Gajba rajčica je isplativija od pojedinačne kupovine rajčica!" - zašto?

- a) gajba je uvijek isplativija
- b) drugačija je cijena po kilogramu
- c) cijena gajbe je samo 2,20 po kg
- d) ne znam

16. Kupnja rajčica u gajbi mogla bi biti loša financijska odluka za neke ljude. Zašto?

- a) rajčice mogu istrunuti prije negoli se sve pojedu
- b) neki ljudi ne vole rajčice
- c) to je loša zamisao
- d) ne znam

17. Svakog mjeseca Ivanina plaća uplaćuje se na njezin bankovni račun. Ovo je Ivanina potvrda o plaći za lipanj:

<i>POTVRDA O PLAĆI UPOSLENIKA; Ivana Turić</i>	
<i>Radno mjesto: manager</i>	<i>1.-30.6.2021.</i>
<i>Bruto plaća</i>	<i>1 562,00 KM</i>
<i>Doprinosi iz plaće</i>	<i>484,22 KM</i>
<i>Osobni odbitak</i>	<i>300,00 KM</i>
<i>Porez na dohodak</i>	<i>77,78 KM</i>
<i>Doprinosi na plaću</i>	<i>164,01 KM</i>
<i>Neto plaća</i>	<i>1 000,00 KM</i>
<i>Dosadašnja bruto plaća za ovu godinu 19.600 KM</i>	

Koji iznos je Ivanin poslodavac uplatio na njezin bankovni račun 30. lipnja?

- a) 1 562,00 KM
- b) 164,01 KM
- c) 77,78 KM
- d) 1 000,00 KM

18. Filip posluje sa Intesa Sanpaolo bankom. Na email je dobio poruku i Filip treba da odluči što će uraditi s tim email-om.

Poštovani klijente Intesa Sanpaolo banke,

došlo je do greške Intesa Sanpaolo banke pri čemu su izgubljeni Vaši podaci za prijavu na internet bankarstvo.

Posljedica toga je da ne možete pristupiti internet bankarstvu.

Što je najvažnije, vaš račun više nije siguran.

Molimo Vas da kliknete na donju poveznicu i slijedite upute kako biste omogućili ponovni pristup. Trebat ćete upisati svoje podatke za internet bankarstvo.

<https://intesanpaolobanka.ba/>

- a) odgovoriti na e-mail poruku i dati podatke za internet bankarstvo
- b) odgovoriti na e-mail poruku i tražiti više informacija
- c) kontaktirati banku i raspitati se o toj e-mail poruci
- d) ako je poveznica ista kao i adresa web stranice banke, kliknuti na poveznicu i slijediti upute.

19. Lana živi u Novom Travniku. Dobila je novu bankovnu karticu.

Idući dan Lana je dobila osobni identifikacijski broj (PIN) za svoju bankovnu karticu. Što bi Lana trebala učiniti s PIN-om?

- a) zapisati PIN broj na papirić i čuvati ga u novčaniku
- b) reći svoj PIN broj svojim prijateljima
- c) zapisati PIN broj na poleđinu kartice
- d) upamtiti PIN broj

20. Prošle godine Sven je osigurao svoj motocikl kod osiguravajuće kuće UNIQA osiguranje. Polica osiguranja pokrivala je štetu nastalu na motociklu prilikom nesreća te krađu motocikla. Sven namjerava ove godine obnoviti svoju policu osiguranja kod UNIQA osiguranja, no u Svenovu se životu od prošle godine promijenio određeni broj čimbenika. Na koji način će svaki od čimbenika iz tablice vjerojatno utjecati na iznos premije osiguranja za Svenov motocikl ove godine? Zaokruži “povećava iznos”, “smanjuje iznos” ili “ne utječe na iznos” za svaki od čimbenika:

Čimbenik	Na koji će način ovaj čimbenik vjerojatno utjecati na iznos Svenove police osiguranja?
Sven je zamijenio svoj stari motocikl mnogo jačim motociklom.	povećava iznos / smanjuje iznos / ne utječe na iznos
Sven je obojio svoj motocikl u drugu boju.	povećava iznos / smanjuje iznos / ne utječe na iznos
Sven je prošle godine skrivio dvije prometne nesreće.	povećava iznos / smanjuje iznos / ne utječe na iznos

21. Gospodin Davies uzima kredit kako bi kupio vozilo za svoju obitelj. Kamatna stopa na kredit je fiksna. Jedan od troškova koje će gospodin Davies imati je mjesečna otplata kredita. Tu su također i drugi troškovi korištenja vozila, kao što su troškovi goriva, popravke i održavanja. Neki će se troškovi povećati ako obitelj više koristi vozilo, ali neki troškovi će ostati isti. Za svaki trošak u tabeli, zaokruži “Povećava se” ili “Ostaje isti” kako bi pokazao što će se vjerojatno dogoditi ako obitelj više koristi vozilo.

Trošak	Što će se dogoditi sa troškom ako obitelj više koristi vozilo?
Mjesečna rata kredita	Povećava se / Ostaje isti
Troškovi goriva	Povećava se / Ostaje isti
Troškovi popravke i održavanja	Povećava se / Ostaje isti

22. Ana traži od svoje banke da joj pozajmi 2 000 KM kako bi kupila glazbeni sustav. Ana ima izbor da otplati kredit tijekom dvije ili tijekom tri godine. Godišnja kamatna

stopa na kredit je ista u oba slučaja.

Tabela prikazuje uvjete otplate za pozajmicu 2 000 KM tijekom **dvije** godine.

rok otplate	mjesečna otplata (KM)	ukupna otplata (KM)	ukupna plaćena kamata (KM)
dvije godine	91,67	2 200,08	200,08

Kako će se uvjeti otplate za pozajmicu 2 000 KM tijekom tri godine razlikovati od uvjeta otplate tijekom dvije godine?

Zaokružite "Točno" ili "Netočno" za svaku izjavu.

Izjava	Je li izjava točna ili netočna?
Mjesečna otplata će biti veća za pozajmicu tijekom tri godine.	Točno / Netočno
Ukupna plaćena kamata će biti veća za pozajmicu tijekom tri godine.	Točno / Netočno

23. Svakog tjedan gospođa Volić izvrši prijenos 130,00 KM na bankovni račun svoga sina. U Novom Travniku, banke naplaćuju naknadu za svaki prijenos. Gđa Volić zaprimila je ovaj izvod iz svoje banke u studenom 2021. godine.

INTESA SANPAOLO BANK				
Izvod za: <i>Gđu Volić</i>		Vrsta računa: <i>Tekući</i>		
Mjesec: <i>Studeni 2021.</i>		Broj računa: <i>Z0005689</i>		
Datum	Detalji transakcije	Odobrenje	Zaduženje	Saldo
1-Stud	Početni saldo			1780,25
5- Stud	Plaća	575,00		2355,25
5- Stud	Prijenos		130,00	2225,25
5- Stud	Naknada za prijenos		1,50	2223,75

12- Stud	Plaća	575,00		2798,75
12- Stud	Prijenos		130,00	2668,75
12- Stud	Naknada za prijenos		1,50	2667,25
13- Stud	Podizanje novca s računa		165,00	2502,25
19- Stud	Plaća	575,00		3077,25
19- Stud	Prijenos		130,00	2947,25
19- Stud	Naknada za prijenos		1,50	2945,75
26- Stud	Plaća	575,00		3520,75
26- Stud	Prijenos		130,00	3390,75
26- Stud	Naknada za prijenos		1,50	3389,25
27- Stud	Podizanje novca s računa		180,00	3209,25
27- Stud	Podizanje novca s računa (stanarina)		1200,00	2009,25
30- Stud	Kamate	6,10		2015,35

Koliko ukupno iznose naknade koje je banka naplatila u studenom?

- a) 1,50 KM
- b) 6 KM
- c) 575,00 KM
- d) ne znam

24. Sljedeće transakcije su se dogodile 3. prosinca

- Plaća u iznosu 575,00 KM uplaćena je na račun gđe Volić
- Gđa Volić izvršila je prijenos 130,00 KM na račun svoga sina

Gđa Volić nije imala drugih transakcija 3. prosinca. Kakav je bio njezin bankovni saldo prilikom zaključenja poslovnog dana 3. prosinca?

- a) 2.458,85 KM
- b) 2.015,35 KM
- c) 2.590,35 KM
- d) ne znam

25. Ben živi u Novom Travniku i ima mobitel. U Novom Travniku su dostupne dvije vrste telefonske pretplate.

Pretplata 1

- Plaćate račun za telefon na kraju mjeseca.
- Račun je trošak poziva koje napravite **plus** mjesečna naknada.

Pretplata 2

- Kupujete kredit za telefon unaprijed.
- Kredit traje maksimalno jedan mjesec ili dok se ne iskoristi.

Što je jedna od mogućih finansijskih prednost korištenja telefonske pretplate poput Pretplate 2?

- a) znate koliko će točno koštati
- b) može vas iznenaditi visok trošak na kraju mjeseca
- c) kupujete samo iznos kredita koji vam je potreban
- d) ne znam

26. Ben odlučuje koristiti Pretplatu 1. Sada mora odabrati koju će telefonsku tvrtku koristiti. Ben razgovara mobitelom otprilike sat vremena svaki dan, ali jako rijetko šalje SMS poruke.

Tabela ispod prikazuje detalje četiri različite telefonske tvrtke koje nude Pretplatu

1. Svi troškovi su iskazani u KM-a.

	Tvrtka 1	Tvrtka 2	Tvrtka 3	Tvrtka 4
Mjesečna naknada (KM)	20	20	30	30
Trošak poziva po minuti (KM)	0.27	0.25	0.30	0.25
Broj besplatnih minuta mjesečno	90	90	60	60
Trošak SMS poruke (KM)	0.02	0.02	besplatno	0.01

Broj besplatnih SMS poruka mjesečno	200	100	neograničeno	200
-------------------------------------	-----	-----	--------------	-----

Koja telefonska tvrtka nudi najbolju financijsku ponudu za Bena?

- a) Tvrtka 1
- b) Tvrtka 2
- c) Tvrtka 3
- d) Tvrtka 4

27. Alan želi mobitel, ali nije dovoljno star da potpiše ugovor. Njegova majka kupuje mobitel za Alana i potpisuje jednogodišnji ugovor. Alan pristaje plaćati mjesečni račun za telefon. Nakon 6 tjedana, Alanova majka otkriva da račun nije plaćen. Je li svaka izjava o računu za mobitel točna ili netočna? Zaokružite "Točno" ili "Netočno" za svaku izjavu.

Izjava	Je li izjava o računu za mobitel točna ili netočna?
Alanova majka je zakonski odgovorna za plaćanje računa.	Točno / Netočno
Trgovina mobitelima mora platiti račun ako to ne učine Alan i njegova majka.	Točno / Netočno
Račun ne mora biti plaćen ako Alan vrati mobitel u trgovinu.	Točno / Netočno